

36,41

24

BIJD R A G E N

VOOR

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS

EN

OUDHEIDKUNDE

VERZAMELD EN UITGEGEVEN

VROEGER DOOR

Mr. Is. AN. NIJHOFF, P. NIJHOFF, Dr. R. FRUIN EN Dr. P. L. MULLER

THANS DOOR

Dr. P. J. BLOK

HOOGLERAAR TE LEIDEN

*Dr. S. P. Haak
Bielle*

VIERDE REEKS

ZESDE DEEL. *Eerste en tweede aflevering*

'S-GRAVENHAGE

MARTINUS NIJHOFF

1907

7

BRIELLE ALS VRIJE EN BLOEIENDE HANDELSSTAD
IN DE 15DE EEUW,

DOOR

Dr. S. P. HAAK.

INLEIDING.

„Dat Den Briel een vrije coopstadt is geweest,
Cont ghy hier experimenteren,
Daervan ghy hier doorgaens leest
En hoe oock de zelve es comen te declineren.”

Dit kreupelrijmpje staat te lezen op het schutblad van een handschrift, dat op het Brielsche archief bewaard wordt en voor welks inhoud het zeer goed als motto kan dienen. Het handschrift bevat namelijk de copieën van een tweetal „Informaties”, of getuigenverhooren, gehouden op last van het Hof van Holland, ter zake van processen tusschen de steden Brielle en Dordrecht over het Maasrecht. Zooals bekend is, kan dit beschouwd worden als eene uitbreiding van het Dordtsche stapelrecht; het bepaalde, dat alle schepen, die de Maas invoeren, hun vollen last naar Dordrecht en daar ter markt moesten brengen. Brielle evenwel, dat zooals het rijmpje zegt, zich een „vrije koopstad” noemde, meende het recht te hebben, om alle schepen in zijn haven te ontvangen en weigerde dus het Maasrecht-privilege te

erkennen. De trotsche Merwede-stad kon de miskennis harer rechten niet dulden en trachtte door overrompeling van Brielsche schepen of van vaartuigen, die in strijd met het genoemde privilege Brielle aandeden, haar zin door te drijven. Toen de Brielle-naars evenwel begonnen geweld tegen geweld te gebruiken, wendde Dordrecht zich tot het Hof van Holland en begon een proces naar aanleiding van het binnenloopen van twee Noorsche schepen te Brielle in het jaar 1511. Dit geding is door eene geheele reeks andere gevolgd, zoodat het Hof tot vier, vijf malen toe commissiën heeft uitgezonden om in verschillende plaatsen getuigenverhooren te houden.

Twee dier „informaties” zijn samengevoegd in het genoemde handschrift. De eerste naar tijdsorde werd gehouden op 8 Mei 1521 door Joost Sasbout, raadsheer en Pieter van Sinte Pieters, secretaris van het Hof; aanleiding tot dit onderzoek was eene aanklacht van Brielle tegen Dordt, wegens het aanhouden van een schip, toebehoorend aan zekeren Jan de Geldersman, door de Dordtenaars.

De tweede enquête had plaats in 1527, op de dagen 5 tot 13 September, onder leiding van den raadsheer Jaspas Lievijsz. van Hoegelande met den secretaris Jan Heynrics. In de steden Zieriksee, Brouwershaven, Goedereede en Brielle verhoorden zij een groot aantal getuigen in zake een proces van de stad Brielle en drie schippers tegen Dordt, wegens de aanhouding van de vaartuigen dezer schippers. Deze informatie beslaat de eerste 149 folio's van het manuscript ¹.

Een afzonderlijk handschrift, insgelijks op het Brielsch archief bewaard, bevat een derde getuigenverhoor op 2 Juni en volgende dagen van het jaar 1521 gehouden „nopende eenige nieuwigheden en feiten van wapenen, die op de Mase geschied zijn”.

---

¹ De informatie van 1527 is zeker wegens hare omvangrijkheid en omdat vele vroegere getuigenissen erin terugkeeren vóór die van 8 Mei 1521 geplaatst. Beide informaties zijn in 1565 gecopieerd op last der Brielsche regeering en »geauthentiseerd” door C. V. Ernst. Voor de volledige titels zie Alkemade en Van der Schelling, Beschrijving van de stad Brielle, enz., I, blz. 363. n.

Afgevaardigd tot dit gerechtelijk onderzoek werden Jaspar Lievijsze en Claes van Dam ¹.

Slechts deze drie informaties bleven bewaard, maar er zijn er meer geweest, daar er meer processen zijn gevoerd. Toevallig bezitten wij nog enkele aanhalingen uit een verhoor voor een proces „noepende de jurisdictie van der Mase”, van het jaar 1517 ². Het stuk zelf is verloren geraakt, evenals de informaties voor andere processen ³. Het is evenwel de vraag, of dit verlies bijzonder te betreuren is. De processen, die wij behalve de hier behandelde nog vermeld vonden — het Dordtsche archief bezit eene portefeuille met processtukken over het Maasrecht ⁴ — schijnen weinig belangrijk. Na de groote informatie van 1527 zullen de rechters weinig nieuwe inzichten hebben verkregen. De latere gevallen van aanhoudingen van schepen wegens schending van het Maasrecht, of van klachten van Brielle wegens de geweldenarijen der Dordtenaars, zijn herhalingen der vorige; zij vermeerderen ons inzicht niet en kunnen dus onbesproken blijven.

Weinig aandacht is tot nog toe aan de bewaard gebleven enquêtes geschonken. De geschiedschrijver van Den Briel, Alkemade, heeft er een uittreksel uit gemaakt ⁵, dat evenwel vrij beknopt en niet altijd nauwkeurig is en dat de aangehaalde bijzonderheden zonder kritiek of samenhang mededeelt. In de 18^e eeuw nam de verzamelaar Jan Kluit, wiens beschrijving van „Ouden en Nieuwen Briel” slechts in handschrift bestaat ⁶, het

1 Het handschrift is eene copie uit 1565. Zie den titel bij Alkemade, t. a. p.

2 De commissie tot onderzoek voor de verpondingen ontleende er in 1565 eenige bijzonderheden aan. Zie Enquete ende Informacie . . . van 1494, uitg. Fruin, bijl. II, blz. 276 vlg.

3 Noeh op het Rijksarchief, noch te Dordrecht of Brielle is er eene aanwezig, volgens welwillende mededeeling van den Algemeenen Rijksarchivaris, Mr. van Riemsdijk en van de heeren J. L. van Dalen en J. H. Been, archivariissen der genoemde plaatsen.

4 Ook bij Van de Wall en in de bewaard gebleven informaties komen nog gegevens omtrent processen voor.

5 t. a. p., I, blz. 357 vlg.

6 Brielsch archief. De heer J. H. Been, archivaris te Brielle, was zoo goed mij een afschrift van de bladzijden, die op de informaties betrekking hebben (dl. IV, p. 2639 vlg.) te bezorgen.

een en ander uit de informaties in zijn werk op, trouwens grootendeels naar Alkemades uittreksel. Verspreide mededeelingen komen voor in het werk van Plokker ¹ en in andere terloops te vermelden boeken.

Het schijnt mij dus gewenscht de informaties in haar geheel na te gaan en dat wel om verschillende redenen. Vooreerst wordt daardoor een bijdrage geleverd tot de geschiedenis van het Dordtsche stapel- en Maasrecht en in de tweede plaats vertellen de door het Hof gehoorde getuigen niet onbelangrijke bijzonderheden aangaande handel en scheepvaart van Brielle en van de Zuid-Hollandsche steden in het algemeen, vooral uit de 15^e eeuw. De berichten dienaangaande zijn uit dezen tijd nog zeer schaarsch. Omtrent Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen en andere steden van het Noorden zijn wij veel beter ingelicht, evenals voor de Zeeuwsche handelssteden.

De enquêtes voor de verpondingen in Holland van 1494 en en 1514 ², de belangrijkste bron voor dit tijdvak op oeconomisch gebied, deelen wel veel wetenswaardigs mede ook aangaande steden als Rotterdam, Schiedam, Delfshaven en Vlaardingen, maar zij reiken niet zoo ver terug als de informaties voor de Brielsche processen. Bovendien was Brielle zelf, als hoofdstad van de van Holland afgescheiden heerlijkheid van Voorne, niet opgenomen in de verpondingen, zoodat de enquêtes ons daaromtrent in den steek laten.

In deze leemte voorzien de informaties van het Hof van Holland, waaruit blijkt, dat Brielle in de 15^e eeuw tot omstreeks 1477, waarna de stad langzamerhand in beteekenis verliest, de voornaamste invoerhaven van het Maasgebied geweest is, waarheen een belangrijk aantal buitenlandsche schepen zich richtte. Bovendien voeren tot genoemd tijdstip de meeste haringbuizen van de Maassteden van Brielle af en kwamen die uit Zeeland en van de Hollandsche kustplaatsen er in groot getal, omdat

¹ Beschrijving der eilanden Voorne en Putten.

² Beide uitgegeven door Fruin voor de Maatschappij van Letterkunde.

kooplieden van allerlei streken, uit Vlaanderen, Zeeland, Brabant, Gelderland en zelfs uit Duitschland er gereed lagen om de aangevoerde haring op te kooplen. Zodoende was Brielle dus tevens marktplaats en dat niet alleen voor haring, maar ook voor Engelsch en Schotsch laken, Noorsch hout, koren van de Oostzee en andere artikelen.

Deze niet genoeg bekende feiten blijken uit de getuigenverhooren voor het Hof ten duidlijkste. De opgeroepen schippers, kooplieden of anderen, die zich den bloeitijd van Brielle herinneren, verklaren welke en hoeveel schepen zij in de haven gezien hebben, welke waren werden aangevoerd en alles wat hun omtrent de nering te Brielle voor den geest stond. Het gevaar voor overdrijving, in mededeelingen als deze niet ondenkbaar, wordt geringer door het groot aantal getuigen en doordat vele niet-Briellenaars opkomen. Het Hof achtte alle gegevens omtrent de levendigheid van het verkeer van belang, omdat de vrijheid van Brielle van het Maasrecht met meer zekerheid kon worden aangetoond, naarmate er meer schepen hunne lading hadden ont-scheept.

I.

Het Stapelrecht en het Maasrecht. Oneenigheden daarover tusschen Brielle en Dordrecht.

De stad Dordrecht, tegenover welke Den Briel in rechten betrokken werd, was geen gering te achten tegenpartij. In de 15e eeuw was zij nog altijd een der aanzienlijkste handelssteden van de Noordelijke Nederlanden, al werd ze reeds door Amsterdam overtroffen ¹. In haar omgeving was de invloed der Merwedestad onbeperkt. Zij overheerschte de stad Geertruidenberg, en een

---

¹ Zie Ter Gouw, Gesch. v. Amsterd., III, blz. 74.

veertigtal welvarende dorpen, die verplicht waren hun turf, hun koren naar Dordrecht ter markt te brengen, hun bier van haar brouwerijen te koop en mee te betalen aan het onderhouden van haar haven. Zelfs plaatste zij zich en het haar ondergeschikte kwartier van Zuid-Holland op één lijn met het geheele overige deel van Holland en weigerde op grond van die zelfstandige positie gelijkelijk met de andere steden te worden aangeslagen in de gemeene lasten. Het aandeel van het kwartier van Zuid-Holland in de algemeene verpondingen bleef dan ook lang verre beneden zijn draagkracht ¹.

Als handelsstad nam Dordrecht een belangrijke plaats in; met de andere Hanzesteden in de Nederlanden nam het een werkzaam aandeel aan den Oostzeehandel; meer nog profiteerde het van zijn ligging aan de belangrijkste waterwegen van zee naar het binnenland; bij de nog geringe ontwikkeling der Maassteden, kan het in de Middeleeuwen de eigenlijke Rijnmond-stad genoemd worden. Maar meer nog dan door de ontwikkeling van zijn zee- en rivierhandel heeft Dordrecht getracht zijn bloei te doen toenemen door de handhaving van het bekende privilege van het stapelrecht, waarmede volgens haar eigen oordeel de stad stond of viel ².

Afgezien van de juistheid dezer opvatting, was het in elk geval het belangrijkste voorrecht, dat de Hollandsche graven, die het machtige Dordrecht gaarne te vriend hielden, aan de stad verleend hebben. Stapelrechten bestonden reeds in verschillende buitenlandsche steden, zooals Keulen, Trier, Mainz, Calais, in de laatste voor de wol, te Arras voor wijn; en hier te lande was geen stad dan Dordrecht door zijn ligging aan een kruispunt van rivieren er beter toe geëigend. Geen wonder dus, dat graaf Jan I op aanraden van zijn voogd Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen, de stad in 1299 voor bewezen diensten beloonde met te bepalen, dat alle koopwaren, in het bijzonder wijn, koren en

¹ Zie hierover Fruin, *Verspr. Geschr.*, dl. VI, blz. 141 vlg.

² B. van Rijswijk, *Geschiedenis v. h. Dordtsche Stapelrecht*, blz. 43.

hout, die de Merwede of de Lek nederkwamen, te Dordrecht moesten ter markt gebracht worden ¹.

Op dezen grondslag is door de volgende graven voortgebouwd: het uitvoerigst is het privilege, in 1350 door gravin Margaretha verleend en in 1355 door Willem V bekrachtigd, volgens hetwelk niet alleen de schepen, die over Lek of Merwede langs Dordrecht kwamen, maar ook die, welke den Rijn, de Maas, de Waal en den IJsel bevoeren, onverschillig in welke richting, te Dordrecht moesten verstopelen ².

Het ligt voor de hand, dat een dergelijk gebod, dat den vrijen handel van geheel Holland en van de bovenwaarts aan Rijn en Rijntakken gelegen handelssteden belemmerde — want slechts voor enkele was eene uitzondering gemaakt — niet onaangevonden bleef. Want behalve de nadeelen, die de steden ondervonden, was ook het „verkoopen, vermeten en verbodemen” van hunne waren te Dordrecht voor de kooplieden eene bron van moeite en onkosten. Het is hier niet de plaats om de talrijke verwickelingen over het stapelrecht te behandelen. Voor de ontelbare processen, de stedenbonden tegen Dordrecht gesloten, de overrompeling van schepen door beide partijen, de rivieroorlogen zelfs, kan ik volstaan met te verwijzen naar het reeds aangehaalde werk over het Dordtsche stapelrecht ³. Hier worde slechts vermeld, dat het privilege in de 14^e eeuw tweemaal en in de 15^e eeuw nogmaals is opgeheven, maar steeds voor korten tijd, en dat het ten slotte in 1540 door Karel V uitdrukkelijk werd gehandhaafd, alhoewel met zekere „limitatiën, restrictiën en modificatiën”, bij ordonnantie van 1541 vastgesteld ⁴. Evenwel ook na dien tijd is nog aanhoudend tot in de 18^e eeuw over het stapelrecht gestreden, totdat het eerst in 1795 voor goed is afgeschaft.

---

¹ Van de Wall, Handvesten van Dordrecht, I, blz. 98 vlg. en Van Rijswijk, blz. 26 vlg.

² Van de Wall, blz. 216 en 235 vlg.

³ Van Rijswijk, passim.

⁴ Van de Wall, blz. 1004 vlg.

Ook Brielle heeft natuurlijk de nadeelen van het stapelrecht ondervonden; wij treffen het bij voorbeeld aan in de coalitie van steden, die in 1393 van graaf Albrecht de opheffing van het privilege wist te verkrijgen ¹.

Maar als Maasmondstad heeft het zich bovendien nog moeten verzetten tegen een bijzondere toepassing van het stapelrecht, gewoonlijk het Maasrecht genoemd. Van de Wall, de bekwame verzamelaar der Dordtsche handvesten, onderscheidt het steeds als een afzonderlijk recht, hoewel het ten nauwste met het stapelrecht samenhangt ². Alle moeilijkheden tusschen Dordt en Brielle en desgelijks ook vele oneenigheden met Schiedam, Rotterdam, Delfshaven en andere Maassteden zijn naar aanleiding van dit privilege ontstaan, waarvan de geschiedenis in het kort als volgt is.

Reeds in de 13^e eeuw bestond bij de Hollandsche graven het streven om door verlichting van tolgelden de schepen van Nederlandsche en Duitsche steden naar Dordrecht te lokken ³. Willem III ging op dezen weg voort, door in 1313 aan alle kooplieden van de Oostzee, die met hun vollen last te Dordrecht kwamen, vrijdom van tolleren te verleen ⁴.

Hiermede legde hij den grondslag tot het Maasrecht, dat in dezen vorm den kooplieden vrijheid liet en dus nog niet drukkend op den handel zal hebben gewerkt. Anders werd dit, toen Willem IV den vorm koos van een gebod. In een privilege van 1338 gelastte hij, dat alle schepen van de Oostzee, in een tweede van 1344, dat alle schepen zonder onderscheid, die de Maas invoeren, met hunne lading naar Dordrecht moesten komen ⁵. Aangezien

1 Ibid. blz. 347.

2 Terecht merkt Van de Wall op, dat het Maasrecht later, »wanneer Rotterdam en Brielle in den koophandel begonnen te deelen, trapsgewijze en allengskens geheel, te niet geraakt» is, terwijl het stapelrecht is blijven bestaan (t. a. p. blz. 182—183, Aaun.).

3 Zie Van Rijswijk, blz. 17 vlg.

4 Van de Wall, blz. 137 vlg.

5 Ibid. blz. 182 en 193 vlg. Het privilege van 1344 werd bevestigd door Margaretha in 1346 (Ibid. blz. 208). Eene uitzondering werd slechts gemaakt voor schepen, die binnendoor naar Vlaanderen voeren, waarschijnlijk om te

de Dordtenaars zich in de processen tegen Brielle steeds op het laatste beriepen, volgde hier de voornaamste bepaling: „dat alle coggen, evers ende hulcken ende alle scepen, die met coepmansgoede gheladen sijn, dat van der zee coemt, die de Maze incomen, upcomen sullen met hoerre volre last tot Dordrecht voer onse stede ende daer ontladen en wederlaeden”.

Ook voor handhaving van dit privilege was gezorgd. Waren er schippers, die er zich aan wilden onttrekken, dan moesten baljuw en rentmeester van Zuid-Holland en verder de steden en inwoners der grafelijke landen zonder bijzondere lastgeving onmiddellijk Dordrecht ter wille zijn, om de schuldigden te achtervolgen.

Nog krachtiger drukte zich Willem V uit, die in 1355 bepaalde, dat de schepen, die het Maasrecht ontdoken, verbeurd verklaard zouden worden en dat een vierde der opbrengst aan de stad Dordrecht ten goede zou komen. Bij dezen giftbrief werd evenwel eene uitzondering gemaakt ten behoeve der vrije steden in de grafelijke landen ten opzichte van het goed, „dat si selve uter zee brenghen, jof doen brenghen, dat him selven toebehoerd”¹. Een niet onbelangrijke beperking van het Maasrecht dus, aangezien de Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden ervan ontheven werden, behalve dan ten opzichte van goederen, die voor rekening van anderen werden ingevoerd. Deze beperking is waarschijnlijk de reden, waarom Dordrecht van dezen brief nooit melding maakt en zich tegenover Brielle uitsluitend beroept op het privilege van 1344, dat zonder onderscheid alle schepen, die de Maas invoeren, noodzaakte naar Dordrecht op te varen².

---

verhinderen, dat de grafelijke tollē op dien weg, te Geervliet en te Ierseke schade leden (Van de Wall, blz. 193 Aanm. en Van Rijswijk, blz. 35).

1 V. d. Wall, blz. 239 vlg. Een dergelijke beperking is later nog eens voorgesteld in een verdrag van 1432, dat door eenige met Dordt twistende steden en door Dordrecht zelf werd aangenomen gedurende twee jaren. Na verloop van dezen termijn is het verdrag evenwel weer opgeheven. Van de Wall, blz. 517.

2 Deze opvatting komt mij waarschijnlijker voor dan die van Van de Wall, die aanneemt, dat het privilege van 1355, dat »tot wederzeggen» gegeven was, zou zijn ingetrokken, hoewel niets daarop wijst (blz. 239, Aanm.).

Dat het verzet tegen deze bepaling niet uitbleef, spreekt van zelf. Bij strenge doorvoering zou zij den handel der Maassteden geheel vernietigd hebben. Men stelle zich voor, dat alle koopwaren voor één dezer plaatsen bestemd, eerst te Dordrecht moesten ontscheept worden. Wat zouden de Engelsche, Noorsche of Oostzee-schepen dan nog te Brielle, Schiedam of Rotterdam doen? Zouden de inwoners dezer steden energie genoeg bezitten om goederen in te voeren, die zij niet rechtstreeks in hun eigen haven mochten brengen? Welk een schadepost zou het voor Brielle zijn, als al het zout, dat de stad voor de haringvisserij invoerde, eerst den langen weg heen en terug naar Dordrecht moest afleggen! De uitkomst heeft gelukkig bewezen, dat het ondoenlijk was het privilege streng door te voeren.

Onmiddellijk na 1344 begint reeds het verzet. Een brief van Vrouwe Machteld van Voorne, geschreven naar aanleiding van een klacht van Dordt, dat drie kooplieden het Maasrecht ontdoken hadden, betoogt op gemoedelijke wijze het recht der Briellenaars om de door hen aangevoerde goederen in hun eigen haven te mogen ontvangen, aangezien ook ieder koopman van elders zonder beperking te Brielle kan komen en zaken doen ¹. De drie schuldige kooplieden werden in dit geval door Willem IV begenadigd, maar van zijn opvolger blijkt voldoende, dat het hem ernst is met de handhaving van het Maasrecht. In 1355 bij voorbeeld gelast Willem V den rentmeester van Zuid-Holland zorg te dragen, dat geen zout te Brielle wordt ontladen, dan hetwelk te Dordrecht is verkocht en vermeten, aangezien „sommige cogghen, die uter zee comen, vercopen ende ontladen ten Briele” ².

Ook tegenover de andere Maassteden werd Dordrecht door de overheid in zijn voorrecht bevestigd, hetgeen blijkt uit verschil-

¹ De brief draagt geen jaartal, maar is waarschijnlijk beantwoord door dien van Willem IV van 28 Aug. 1345, waarbij de schuldigen begenadigd werden (V. d. Wall, blz. 195 vlg.).

² V. d. Wall, blz. 240 vlg. Het bevel was de herhaling van een dergelijk, door Margaretha uitgevaardigd in 1346 (t. a. p., blz. 209).

lende uitspraken van het Hof van Holland en van den Grooten Raad van Mechelen, die nog in het begin der 16^e eeuw schippers, welke te Rotterdam en te Delfshaven waren binnengelopen in het ongelijk stelden en hen dwongen naar Dordrecht te varen ¹. Slechts schepen, die wegens storm een schuilplaats in een Maashaven zochten, behoefden dit niet te doen ².

Veel meer dan de andere Maassteden evenwel is Brielle gemengd in twisten over het Maasrecht. Naar aanleiding van eene vermelding van moeilijkheden in de 16^e eeuw zegt Van Rijswijk: „Het is niet bekend of de Dordtenaars gedurende de 14^e en 15^e eeuw beproefd hebben hun Maasrecht weder tot zijn ouden omvang uit te breiden. Van de Wall beweert het, maar feitelijk kan hij slechts dit bewijzen, dat het in de 16^e eeuw niet aan pogingen daartoe ontbroken heeft” ³. Welnu, de informaties van het Hof in 1521 en 1527 brengen talrijke pogingen van dien aard uit het laatste kwartaal van de 15^e eeuw aan het licht.

Het eerste geval dateert van omstreeks 1477 ⁴. Een Noorsch schipper had een gedeelte van zijne lading te Brielle verkocht en had vervolgens het overblijvende in een ander schip naar Antwerpen gevoerd. Bij zijn terugkomst moest hij evenwel vernemen, dat zijn eigen schip met de opvarenden door de Dordtenaars was geroofd. Hij had daarop terstond aan zijne makkers bericht gezonden om het schip in den steek te laten: „hij soude dat wel optie van Dordrecht weten te verhaelen”. Twee dagen later was het schip ongedeerd terug. Waarschijnlijk was Dordt bang, zelf in zijn handel op het Noorden benadeeld te worden, want volgens enkele getuigen, was dit „die gemeen spraecke”. De mededeeling, dat de Dordtenaars sedert 1487 geen vreemde, maar enkel Brielsche schepen trachtten machtig te worden, komt hiermede wel overeen ⁵.

1 Van Rijswijk, blz. 82.

2 V. d. Wall, blz, 971 vlg. (anno 1534).

3 Blz. 81.

4 Inf. 1527, fol. 131 en Inf. 8 Mei 1521, fol. 20, 26, 28.

5 Inf. 1527, fol. 118.

Brielsche schepen werden evenwel dikwijls overvallen, zoodat de Briellenaars op het hoofd eene wacht hadden en de klok „over een zijde” ging bij onraad ¹. Burgemeester Jan Cornelis Florisz. herinnert zich uit zijne jeugd, dat hij eens uit school komend zijn stiefvader „int harnasch ende hoede” aantrof, omdat hij 's nachts een aanval op schepen, die in de haven lagen, had helpen afslaan ². In 1481 mislukte eveneens een poging om een groote hulk, waarvan schipper was Nanninck Tapper van Enkhuizen te bemachtigen ³, maar in hetzelfde jaar vielen op een nacht, niettegenstaande de waakzaamheid der Briellenaars, één of twee schepen „opt uysterste van de haven liggende” in handen der Dordtenaars ⁴.

Uit de volgende jaren zijn de overvallingen minder talrijk. In 1491 mislukt een aanval op een schip van Kampen voor den mond der Bernisse ⁵, waarna eene gaping volgt van 10 jaar, want eerst in het begin der 16e eeuw werd weder een Oostersch schip, dat op de Maas lag, belaagd door een vijftal „hoedeschepen”, die evenwel wegens de waakzaamheid van den schipper niet tot den aanval overgingen ⁶.

Wederom schijnt de handhaving van het Maasrecht-privilege tijdelijk verslapt te zijn, want eerst omstreeks 1511 vernemen wij van nieuwe pogingen der Dordtenaars om „fortseliken, met heur schepen van oorloge” te beletten, dat schepen, die de Maas invoeren, te Brielle landden ⁷. Als twee schepen uit Noorwegen in 1511 toch aldaar voor anker gaan liggen, wendt Dordrecht zich tot het Hof van Holland, dat onmiddellijk de vervoering der beide schepen naar Dordt gelast en de Brielsche regeering voor zijn rechterstoel daagt ⁸.

1 Inf. 8 Mei 1521, fol. 12.

2 Inf. 1527, fol. 727.

3 Inf. 8 Mei 1521, fol. 27.

4 Ibid. fol. 7.

5 Inf. 1527, fol. 113.

6 Ibid. fol. 135. In 1499 velt het Hof van Holland een voor Dordrecht gunstig oordeel in zake het ontladen van een schip te Rotterdam. V. d. Wall, blz. 764 en 767.

7 Ibid. fol. 10.

8 Ibid. fol. 89 vlg.

Het is het eerste der vele processen tusschen beide steden over het Maasrecht. Negen jaren later, op 31 Maart 1520 volgt de uitspraak, waarbij Brielle volkomen in het gelijk wordt gesteld ¹. Het was er evenwel ver vandaan, dat Brielle in de jaren 1511 tot 1520 met rust was gelaten door de Dordtenaars. Zoo weinig was dit het geval, dat, nog hangende het genoemde proces, de Briellenaars het noodig oordeelden hunne aanklagers insgelijks voor het Hof van Holland te dagen, met den eisch, dat verdere ongeregelheden zouden verboden worden, zoolang het geding duurde, welke eisch evenwel werd afgewezen ². Dit tweede proces kan zijn grond gevonden hebben in de aanhouding van een Noorsch schip door de Dordtenaars in 1515, waarvan de opvarenden hadden moeten beloven nooit meer te Brielle te zullen aanleggen en in Noorwegen bekend te zullen maken, dat ieder, die dit wel deed, gevaar zou loopen zijn schip te verliezen ³.

Kort daarop, in Mei 1517, had een nieuwe aanhouding plaats gehad, namelijk van het schip van Jan Gerritszoon (de) Geldersman, waarbij de toedracht als volgt was.

De lading was afkomstig uit eenige Ditmarsche schepen, die de Maas waren binnengeloopen en die te Brielle gerst, haver en mout hadden verkocht. Een gedeelte dezer waren was door een koopman uit Mechelen, Cornelis de Haan overgenomen, voor wien het door Jan de Geldersman naar Mechelen zou worden gevoerd.

Voor den mond der Bernisse werd het schip evenwel overvallen door een Dortsch schip, welks bemanning, met „hellebaerden, slachswaerden ende bossen” gewapend, de opvarenden van boord joeg en schip en lading naar Dordrecht voerde. Daar werd het eenige jaren in arrest gehouden. Natuurlijk liet de eigenaar

---

1 V. d. Wall, blz. 874 vlg. De datumopgave is hier 31 Maart ¹⁵¹⁹/₁₅₂₀. De opgaven volgens het Paaschjaar laat ik in den tekst weg.

2 Ongedrukte Sententie van het Hof (Rijksarchief, Sententieboek 49, No. 262). De uitspraak valt op denzelfden datum als het eerste proces, 31 Maart 1519, d. i. 1520, want het Hof rekent met het Paaschjaar.

3 Inf. 1527, fol. 121.

het daar niet bij en begon, gesteund door de stad Brielle, een proces tegen Dordrecht en den aanrander, koopman Adriaen Klaesz.

Ook in dit proces werd Brielle met zijn beschermeling in het gelijk gesteld ¹. Wel ging Dordrecht na de ongunstige beschikking van het Hof van Holland in hooger beroep bij den Grooten Raad van Mechelen, maar trok later haar appel in, zoodat de Groote Raad de stad met handhaving van de uitspraak van het Hof ook nog de kosten van het appel deed dragen ².

Lang voor deze uitspraak was evenwel nogmaals door Dordrecht een poging gedaan, om ondanks de herhaalde rechterlijke uitspraken zijn privilege met geweld te handhaven. In het jaar 1521 ³ namelijk bereikten de oneenigheden met Brielle haar hoogtepunt, aangezien de Dordtenaars toen tot eene formeele blokkade van de vijandige stad en van den Maasmond overgingen. De aanleiding daartoe was de volgende. Op Sacramentsavond ⁴ van genoemd jaar verschenen twee schippers, Poppe Cornelisz. van Brielle en Gijsbrecht Gerritsz. van Delft voor het Brielsche gerecht met de klacht, dat hun beider schepen, geladen met Bruwaats zout ⁵, dat bestemd was voor Zieriksee, bij den mond der Bernisse door Dordtenaars waren aangevallen en bemachtigd. Nadat de bemanning en een zestal vrouwen, die de reis naar

---

1 22 Jan. 1522: V. d. Wall, blz. 916 vlg. Daar en in de Informaties van 1527 en 8 Mei 1521 worden de bijzonderheden dezer overrompeling medegedeeld. De laatstgenoemde informatie werd voor het proces Jan de Geldersman gehouden. Het vonnis is ook gedrukt in de „Sententiën en gewesene zaken v. d. Hoogen Raad”, Rott. 1662, blz. 66 vlg. Dordt moest het schip teruggeven, de schade vergoeden en $\frac{2}{3}$ der kosten dragen; $\frac{1}{3}$ kwam voor rekening der partijen samen.

2 V. d. Wall, blz. 935 vlg. 28 Jan. 1526/1527.

3 Van Rijswijk plaatst deze twisten in 1520, vermoedelijk op grond van Alkemade, I, blz. 357, waar evenwel gezegd wordt, dat Dordt in 1520 en 1521 zijn Maasrecht krachtig handhaafde. Uit de Informatie van 2 Juni 1521 blijkt duidelijk, dat de blokkade van Brielle nog voortduurde op den 2den Juni van 1521. Zie ook V. d. Wall, blz. 914, Aanm.

4 De dag voor Sacramentsdag, dus 29 Mei. De overval in de Bernisse had plaats op 28 Mei. De gebeurtenissen worden besproken in Inf. 1527, fol. 127—148 en Inf. 2 Juni 1521, fol. 2 en 30 vlg.

5 Zout van La Brouage in Frankrijk (zie beneden). Het was uit een Hoornsche schip, dat lekgestooten was, overgeladen.

Zieriksee mee zouden maken, van boord gejaagd waren, hadden de roovers schip en lading meegevoerd. Ook bleek, dat een derde schip, toebehoorend aan Jan Claesz. van Brielle, was aangehouden, zoodat Brielle beroofd was van „t meerendeel van haer schepen”, aangezien er te dier tijd slechts vijf of zes hoedeschepen waren ¹.

De baljuw besloot in overleg met de burgemeesters den bode der stad uit te zenden, om met hulp der beide beroofde schippers, alle Dordtsche schepen, die zij konden machtig worden naar Brielle te brengen ². Dit gelukte met eene bark, die voor de stad en met twee hoedeschepen, die voor den mond der Bernisse lagen. Misschien was het voor Brielle evenwel beter geweest, als deze onderneming niet zoo grif was gelukt, want onmiddellijk nadat de tijding ervan Dordt bereikt had, zond dit vijf gewapende hoedeschepen uit, die reeds op Sacramentsdag te Brielle arriveerden en die de stad tot 6 Juni, dus 8 dagen, blokkeerden.

De bemanning der schepen was vrij sterk — 20 tot 30 man in de grootste — gewapend met haakbussen, „koloven” en messen en beschermd door „creefften”, armschenen, kolders en bekkeneelen ³, terwijl de schepen van serpentijnen of kleine kanonnen, tot vijf toe op een schip, voorzien waren. Bovendien werd het eerstgezonden vijftal schepen op den 3den Juni nog met een stuk of zes versterkt ⁴, zoodat de Maas gemakkelijk kon worden afgezet.

Geen schip mocht in- of uitvaren. Een veerschip, dat van Maassluis naar Brielle overstak, wordt onderweg tweemaal aangehouden en alleen drie brouwers en een bakker uit Delft krijgen verlof om aan wal te gaan; de andere opvarenden moeten met het veerschip terugkeeren. Een ander veerman, die in de Brielsche

¹ Inf. 2 Juni 1521, fol. 2.

² Inf. 1527, fol. 147 vlg.

³ Inf. 2 Juni, passim. Koloven zal wel hetzelfde zijn als colovers, een soort van vuurroer. Kreeften zijn een soort Borstharnas. Zie Mndl. Wdb. i. v.

⁴ Volgens de getuigen worden 6 schepen nagezonden, zoodat er 11 in het geheel waren. Te Brielle zag men er evenwel op zijn meest 9. Inf. 2 Juni 1521.

haven lag opgesloten, moet met zijn knecht te water springen en zich door zwemmen redden bij eene poging om eene schuit, die buiten de haven lag, te halen. Twee pinken van Scheveningen, die de Maas inkomen, moeten terugkeeren; een Rotterdamsch schip wordt doorzocht, op hoop, dat het kruit aan boord zou hebben, waaraan men gebrek had. Een schipper van Breda, wiens schip met rogge geladen was, moet het roer wenden en, als hij zich beroept op zijn Heer, den graaf van Nassau, voegt men hem toe, dat men maling heeft aan den graaf „ende dat die van Dordrecht meerder meesters waren”¹.

Om met nog meer zekerheid het verkeer te belemmeren, lieten de Dordtenaars vervolgens een oud schip in de Brielsche haven zinken, welk schip was aangekocht door den dijkgraaf van Zwartewaal om er den dijk mede te versterken. Toen de bode der stad Brielle dientengevolge in naam van het gerecht beslag kwam leggen op het Dordtsche schip, dat de schade had aangericht, werd hij eenvoudig gevangen genomen en naar Dordrecht gevoerd². Hetzelfde lot als het in den grond geboorde schip trof eene schuit, terwijl een drietal andere schuiten werd meegenomen, waarvan evenwel een paar weer werden teruggegeven³.

Alle pogingen van de vroedschap om de Dordtenaars tot aftocht te bewegen, mislukten; hare brieven werden zelfs niet ontvangen. Met groote moeite hield zij de Briellenaars van uitvallen terug. Aanstalten werden gemaakt om de beschikbare schepen — drie hoedeschepen en het op Dordt buitgemaakte drietal — te wapenen, ten einde te verhinderen, dat eenige Brielsche vaartuigen, die van de Doggersbank konden terugkeeren, werden aangehouden⁴.

In die omstandigheden was het eene uitkomst, dat de com-

---

1 Inf. 2 Juni 1521, fol. 8—11. Fol 3—5 geeft een algemeen overzicht van deze en de volgende gebeurtenissen. Zie ook Alkemade, I, blz. 358—361.

2 Ibid., fol. 19—22.

3 Ibid., fol. 16, 27 vlg.

4 Ibid., fol. 4.

missarissen van het Hof, Jaspas Lievijsz. en Claes van Dam op den 2den Juni aankwamen en de onderhandelingen met de Dordtenaars overnamen. Voorloopig evenwel bleven deze vruchteloos. Een brief der commissarissen werd, zooals vroeger de brieven van de Brielsche overheid, door de verschillende schippers geweigerd, omdat geen hunner het opperbevel had; en toen met de tweede bezending schepen ook een kapitein — Willem Woutersz. Steenhouwer — was medegekomen, verwees deze naar zijn lastgevers te Dordrecht¹. Alleen beloofde hij de schade te zullen vergoeden, die door het scheepsvolk was aangericht, hetgeen betrekking had op rooverijen te Zwartewaal, waar ganzen en schapen van het land en kaas, boter en spek uit de huizen gestolen waren, terwijl de eigenaars met vuurwapenen werden bedreigd, wanneer zij zich wilden verzetten².

Gedurende de laatste dagen van de blokkade hebben nog herhaaldelijk schermutselingen plaats gehad tusschen de schepelingen en de Briellenaars³. De eersten vuren naar den wal, de laatsten schieten terug van achter den dijk. Herhaaldelijk landden de Dordtenaars op het hoofd en met moeite kan de regeering der stad bewerken, dat de bewoners binnen de muren blijven. Op den 3den Juni begeeren een 30 à 40 schippers toestemming om hunne netten, die buiten lagen, te beschermen en daartoe een uitval te doen. Den volgenden dag waren de Briellenaars bij een nieuwe landing „zeer verhit ende hellich” geworden. Een kanon, dat voor het stadhuis stond, werd met behulp der vrouwen naar de Noordpoort gesleept en tegen de aanvallers gebruikt, van wie verschillende gewond werden. De Dordtenaren, die bedreigd hadden, alle huizen op den dijk te verbranden, omdat de Briellenaars één der hunnen gevangen hielden, moesten daarop terugtrekken.

Ondertusschen waren de onderhandelingen van de commissarissen van het Hof met den kapitein en de schippers van Dordt

1 Ibid. fol. 6—7 en 11.

2 Ibid. fol. 13 vlg.

3 Ibid. fol. 17, 32, 47 vlg.

netten

1521

steeds voortgezet, hoewel zonder resultaat¹, totdat eindelijk op den 6den Juni het langverwachte bevel tot terugtocht der schepen door de Dordtsche regeering wordt gegeven.

De commissarissen van het Hof, die tegelijk met degenen, die naar Brielle gingen, naar Dordrecht waren gereisd, hadden dit weten te bewerken. Op den 7den Juni vertrokken dientengevolge de Dordtsche schepen en reisden de commissarissen naar Den Haag terug.

Den 13den volgt daarop een bevel van het Hof om de van weerskanten in beslag genomen schepen terug te geven², waaraan men te Brielle terstond gehoorzaamde. Te Dordrecht evenwel schijnt men ermede getalmd te hebben, aangezien één der Dordtsche schippers, die in het bezit van zijn vaartuig hersteld was, belooft met zijn schip borg te staan, zoolang dit voorbeeld niet was gevolgd in zijne geboorteplaats³.

De voorloopige maatregelen tot staken der vijandelijkheden en tot herstel der geleden schade zijn hiermede afgeloopen, maar het zou wel wonder geweest zijn, als uit deze kwesties niet weer een proces was voortgekomen. Dat is ook het geval. Het Hof van Holland heeft hiertoe de uitgebreide Informatie van 1527 genomen, waarin nogmaals alle vorige voorvallen worden opgehaald. Een vonnis is in dit proces niet geveld. Vermoedelijk heeft men hiermede gewacht tot de groote sententie over het stapelrecht van 1540, waarbij alle processen „ongedecideert hangende ter cause van den stapel soe voer onsen grooten raide in Hollandt als elders” werden vernietigd⁴. Ook van andere kwesties, niet belangrijk genoeg om hier even uitvoerig als de laatste oneenigheden behandeld te worden, vernemen wij den afloop niet.

1 Ibid. fol. 35, 50, 59 vlg., ook voor den afloop.

2 Interlocutoire Sententie van 13 Juni 1521, V. d. Wall, II blz. 897 vlg.

3 Inf. 1527, fol. 139—146. Reyloff Jansz. van Dordrecht blijft borg voor het schip van Jan Claesz. van Brielle. De acten van teruggave der schepen en van de aan de eigenaars verstrekte schadevergoeding werden opgemaakt ten overstaan van pastoor Engel Willemsz. (Angelus Merula) als notaris. Zie Alkemade, I, blz. 373.

4 V. d. Wall, blz. 1003.

Van het Maasrecht is in latere jaren, althans ten opzichte van Brielle geen sprake meer¹; wij kunnen aannemen, dat Dordt de stad met rust heeft gelaten. Brielle bleef een „vrije koopstad”.

II.

Bewijsgronden door Brielle aangevoerd voor zijn vrijdom van het Maasrecht.

Belangrijker dan het behandelen van andere soortgelijke processen, tusschen Brielle en Dordt gevoerd, is het nagaan van de argumenten, die van weerszijden werden bijgebracht. Vooral die van Brielle zijn een bespreking waard.

Dordrecht beriep zich, zooals gezegd is, steeds op het Maasrecht-privilege van 1344, dat men „altijts rustelick ende vredelick gebruyct ende gepossideert” had, „van zoe lange tijden, dat gheen memorie van menschen ter contrarie en gedinct”². Verder klagten de Dordtenaars, dat men te Brielle de schepen, die de Maas wilden opvaren, daarin belemmerde³.

De argumenten der Briellenaars waren talrijker en worden in de informaties uitvoerig besproken. In de eerste plaats betoogden zij onder verwijzing naar talrijke oorkonden, dat hunne stad eene „vrije” stad was, die zich alleen door haar eigen Heer behoefde te laten gezeggen.

Sedert eeuwen immers had het land van Voorne en de stad Brielle „eenen vrijen eygen Heere” gehad, in wiens gebied de graven van Holland geen gezag uitoefenden. Deze toestand was ingetreden met het jaar 1140, toen Dirk VI het land als apanage aan zijn zoon Pelgrim had geschonken, en had bijna onafgebroken

---

1 In 1548 komt nog eene uitspraak ten opzichte van Delft voor (V. d. Wall, blz. 1132).

2 V. d. Wall, blz. 875.

3 Verz. Processtukken over het Maasrecht, No. 16 op het archief te Dordrecht.

voortgeduurd tot 1503, toen met den dood van Margaretha van York, weduwe van Karel den Stoute, de waardigheid van Heer van Voorne voor goed met die van graaf van Holland werd vereenigd¹.

Hoeveel gewicht de Briellenaars aan deze afzonderlijke positie hechtten, blijkt daaruit, dat zij nog in de 16^e en 17^e eeuw haar trachtten te handhaven, hetgeen hun, in naam althans, langen tijd gelukte². Zoo hielden zij vol niet gehouden te zijn om met de Hollandsche steden in de algemeene beden te contribueeren, in welke zaak zij zich konden beroepen op eene uitdrukkelijke verklaring van koning Maximiliaan van het jaar 1486. Om die reden werd Brielle ook niet opgenomen in de verpondingen van 1496 en 1515³.

Bij verschillende gelegenheden deed het ter Statenvergadering van Holland door haar afgevaardigden verklaren, dat het zich slechts als „geuniëerde en niet als lidmaet van Hollandt” wilde beschouwd zien en bij de afzwering van Filips eischte het, dat in den titel van prins Willem afzonderlijk zou vermeld staan het goeverneurschap over Brielle en het land van Voorne⁴. Aan dit verlangen werd voldaan en zoo is bij de opdracht der stadhouderlijke waardigheid, zelfs nog aan Willem III, steeds van

---

1 Zie Alkemade, I, blz. 182 vlg. De lijn van Pelgrim stierf in 1372 uit. Graaf Albrecht, die toen Heer van Voorne werd gaf het land evenwel weer in apanage aan zijn zoon Jan, den elect van Luik, van wien gravin Jacoba het erfde. Deze behield het bij den afstand harer andere landen aan Filips van Bourgondië. Frank van Borselen was Heer van Voorne tot zijn dood in 1470. Dan volgen Johan van Bourgondië, Karel de Stoute en Maria, welke laatste haar stiefmoeder, Margaretha van York, den titel van Vrouwe van Voorne verleende.

2 Zie over de separistische neigingen van Brielle: Fruin, Verspr. Geschr., dl. VI, blz. 158, noot en Fruin, Gesch. der Staatsinst. uitg. Colenbrander, blz. 57, 76 en 276. Verder Alkem., I, blz. 6 vlg. en 185 vlg. Op de laatste plaats is eene „Deductie tot bewijs, dat de stad Briel en het land van Voorn is geweest een vrije Heerlijkheid...”, afgedrukt, die in de 17^e eeuw tot staving van Brielles recht op zelfstandigheid heeft moeten dienen.

3 Karel V erkende eveneens Brielle's recht om afzonderlijk te contribueeren. Zie Alkem., I, blz. 188.

4 Zie den brief aan de Staten bij Alkem., II, blz. 194 vlg. Voor de commissiën der stadhouders, ald. blz. 343 vlg.

Voorne en zijne stad afzonderlijk melding gemaakt. Eerst bij de opdracht van het erfstadhouderschap aan Willem III in 1674 werd door de Staten van Holland bij resolutie verklaard, dat Brielle en Voorne een lid der provincie uitmaakten¹, hetgeen trouwens reeds lang door de andere leden was verkondigd.

Veel meer dan eene fictie is de zelfstandigheid van Brielle dus in latere jaren niet geweest, maar bij de processen tegen Dordt kon het zich alleszins met recht er op beroepen, aangezien de oorkonden aangaande het Maasrecht waren gegeven door graven van Holland, die in Voorne geen gezag uitoefenden.

Dat dit werkelijk zoo was blijkt uit allerlei instellingen van bestuur, als daar waren: een eigen gerechtshof van Voorne, dat ook de vergrijpen op de Maas gepleegd vonniste, een apart leenhof, dat domeinen in Voorne mocht uitleenen, een afzonderlijk beheer der inkomsten van het land onder een eigen rentmeester; zelfs was er herhaaldelijk sprake van de Staten van Voorne².

In de processen worden de bewijzen voor de onafhankelijkheid der Heeren van Voorne tot in détails nagegaan. In de eerste plaats was het van belang aan te toonen, dat zij op de Maas heer en meester waren, of „absolute macht ende auctoriteyt” bezaten om „keuren, statuyten ende privilegiën te gheven ende te maicken over die Mase”³.

Dit recht bleek uit een menigte handvesten en verordeningen betreffende de afbakening van het vaarwater op de Maas door middel van tonnen, kapen of bakens en „vierboeten” of „vierbergen”. Sedert Albrecht van Voorne in 1280 aan de Kerk van den Heiligen Geest te Brielle toestond om twee vierbergen ten Ouden Briel te plaatsen⁴, hadden hij en zijne opvolgers verschillende bepalingen op dit punt gemaakt en daarbij steeds aan de Briellenars het onderhoud der betonning en afbakening opgedragen⁵.

1 Alkem., I, blz. 11.

2 Nog in 1570. Alkem., I, blz. 183. In 1579 werden afgevaardigden van dit lichaam in de Staten van Holland niet ontvangen (t. a. p., blz. 345).

3 V. d. Wall, blz. 876.

4 Alkem., II, blz. 9.

5 De Inf. van 1527 bevat uitvoerige uittreksels uit de rekeningboeken der

Voorne

fol 43-70

Tegenover deze lasten stonden lusten in den vorm van tonne-
geld en kaap- en vierboetgelden, die tot in veel later tijd van
de binnenkomende schepen werden geheven. Herhaalde klachten
van andere steden deden wel is waar blijken, dat Brielle zijne
verplichtingen in dezen niet altijd nakwam, vooral toen de ge-
noemde gelden verminderden met het afnemen der scheepvaart
op de Maas. Het Hof en de Staten van Holland hebben daarom
de tolrechten eenige malen verhoogd, wat nieuwe klachten van
visschers en kooplieden uitlokte.

Onaangeroerd blijft evenwel tot in de 17^e eeuw het denk-
beeld, dat de Maasrechten alleen door Brielle mochten geheven
worden ¹.

De heerschappij der Heeren van Voorne over de Maas bleek
vervolgens uit het feit, dat de visscherij op dit water jaarlijks
door den rentmeester van Voorne werd verpacht. Voor het
plaatsen van stalen of staken tot afzondering van het visch-
water en van schuttingen of zalmsteken op de zandplaten of
langs de oevers van de Maas, te Brielle, Zwartewaal, Staal-
duinen ², Maassluis, Schiedam, Delfshaven, Rotterdam, Katen-
drecht en Schoonderloo ³, moest betaald worden.

Van alle groote visch, die in de Maas tusschen den mond en
de Loevene ⁴, bij Rotterdam gevangen werd — te weten zalm,
steur en elft — en die vroomvisch genoemd werd, ontving de Heer

stad, betreffende de hiervoor gedane uitgaven (fol. 43—70). Voor de verorde-
ningen omtrent de afbakening en betonning van de Maas en de twisten daar-
over: zie Alkemade, I, blz. 20 en 35 vlg. en de aldaar aangehaalde stukken
uit dl. II.

1 Inf. 1527, fol. 70—71 noemt gevallen op, waarin de Briellenaars achter-
stallige gelden trachten te innen. In 1503 werd door de Burgemeesters der
stad te Brugge gebodschapt „an die overmans van Almaenge” — de bestuur-
ders der Hanze — „dat alle cooplyuden souden tollen van vaeren op mijns
Heeren stroom van Voorne”.

2 Thans een polder in Delfland, gemeente 's Gravezande, zeker naar de
stalen genoemd (V. d. Aa, Aardr. Wdb., i. v.).

3 Thans eene buurt in Rotterdam, vroeger eene heerlijkheid. (V. d.
Aa, i. v.).

4 Vroeger een gors, waarnaar thans nog de Leurenhaven heet (Alkem., I,
blz. 358).

Arbon-
vii

het „vroen”¹, terwijl ook de zegegronden², de vogelrijke en de veerdiensten van Brielle op Maassluis, op Staalduinen en op Rotterdam door den rentmeester werden verpacht³.

Met evenveel zekerheid kon worden aangetoond, dat de Heeren van Voorne van oudsher en zonder tegenspraak de crimineele en civiele rechtspraak hadden uitgeoefend over alle vergripen, die op de Maas, van den mond tot aan de Loevene toe, waren gepleegd. De oud-baljuw van Brielle, Joost Cornelisz. van Cleyburch getuigt zelfs, dat hem was medegedeeld, „dat die Grave van Hollandt geen voerder jurisdictie inde Mase heeft, dan hij te paerde sittende mit een mes in de Maze slaen mach”⁴.

Dientengevolge waren alle arresten van schepen of goederen op de Maas steeds gedaan door de roedragers van Den Briel en op last van den baljuw, in naam der Heeren van Voorne.

De baljuwen Cleyburch en Adriaen van den Bronckhorst getuigen dit⁵ voor de commissarissen van het Hof, die bovendien nog inzage nemen van de verschillende boeken, waarin de vonnissen, die door het Brielsche gerecht waren uitgesproken, werden opgeteekend en waaruit de rechtspraak over de Maas duidelijk bleek. Genoemde boeken waren het „Panset en Verlijboek”⁶ en het Correctieboek⁷ en uit beide worden door de commissarissen voorbeelden aangehaald.

1 Inform. 1514, uitg. Fruin, Gloss. op vroom, vroomvisch, vroomwater, waar dezelfde vischsoorten genoemd worden.

2 Gronden, die met de zegen mochten worden afgevischt (t. a. p., Gloss., i. v. zeyn.).

3 Voor het bovenstaande omtrent de visscherij, v. d. Wall, blz. 874 vlg. en de getuigenissen der rentmeesters Joost Cornelisz. van Cleyburch en Jan van Kerekerve. Inf. 1527, fol. 31, 137 en Inf. 8 Mei 1521, fol. 37 vlg. Ook Alkem., I, blz. 349 vlg.

4 Inf. 8 Mei 1521, fol. 37 en Alkem., I, blz. 358.

5 Alkemade, I, blz. 358, 363.

6 Het boek hield in: „die dagelicxe vonnissen ende verlijdingen”. Van elders is de naam niet bekend. Prof. Verdam, die zoo welwillend was, mij inlichtingen te geven, gist, dat panset van pantset en dit van de uitdrukking „pant setten te borgen” kan zijn afgeleid (zie Mndl. Wdb. i. v. pant). Verlijding beteekent hier waarschijnlijk schuldbekentenis.

7 Twee Correctieboeken van 1414—1474 en van 1478—1634 zijn op het Rijksarchief aanwezig (De Jager, Brielsche Keuren, Inl., blz. xvi). De aanhalingen uit Pantset-boek en Correctieboeken in Inf. 1527, fol. 39 vlg.

Zeer beslist wordt ook in de Brielsche keuren voorgeschreven : „alle saken, die geschien int water van den Brielle ter Masen toe ende op die Mase, dat salmen berechten voir den rechter ende scependom te Brielle”¹.

De onbeperkte heerschappij der Heeren van Voorne over de Maas werd door de bovenstaande argumenten onwederlegbaar bewezen. Een graaf van Holland mocht als zoodanig geen „pre-privilegiën gheven in den vrijen stroom van der Maze in prejuditie van de stede van den Brielle”. Deze stad was ten allen tijde een „vrije coopstadt” geweest, waar ten spijt van het Dortsche Maasrecht „yegelic coopman ende schipper vrij ende onbelast comende mach lossen ende laeden, sonder tollen ende diergelijcke ongelden te geven”. Brielle bezat onbetwistbaar het recht „te moegen ontfanghen al die coggen, evers, hulcken ende alle andere groote schepen mit coopmans goeden geladen, dat van de Maze inne comt, heur vollen last daer te ontladen ende weder laeden”².

De hier bijeengebrachte argumenten waren voldoende om Brielle's vrijheid te bewijzen. Zij werden nog versterkt door eenige overeenkomstige passages uit het Rechtsboek van Den Briel van Jan Mathijssen, dat de commissarissen van het Hof onderzochten en waaruit zij de bedoelde plaatsen overnamen³. Zooals reeds bleek handhaafde het Hof Den Briel als „vrije koopstad” met een vrijen „opslach ende offslach”, zooals het in de processen heet. Deze uitspraak grondde zich mede op de mededeelingen van vele getuigen over de levendigheid van het verkeer, welke mededeelingen voor ons rechtsgevoel misschien geringe bewijskracht bezitten in een proces over Brielle's vrijheid, maar die van groot belang zijn voor de kennis van Brielle's handel.

---

1 Brielsche Keuren uit de 15e eeuw (N. Bijdr. voor Rechtsgel. en Wetg., III, blz. 41.

2 Bovenstaande aanhalingen, V. d. Wall, blz. 876.

3 Inf. 1517, fol. 72. De plaatsen zijn in de uitgave van het Rechtsboek in de O. Vaderl. Rechtsbr. blz. 152 en 174 vlg.

III.

Brielle's Opkomst.

Het heeft den schijn alsof de commissarissen van het Hof, bij het verzamelen van de documenten van Brielle's vrijdom van het Maasrecht, tevens door hunne Informaties een monument hebben willen oprichten voor het verleden der stad en de oproepen getuigen hebben daartoe krachtig medegewerkt. Allen, zoowel Briellenaars als inwoners van Zieriksee, Goedereede, Brouwershaven of Zwartewaal betoogen om strijd, dat Brielle niet alleen een „vrije” maar ook een „weelige koopstadt” geweest was, die door schepen van verschillende landen werd bezocht. Eén der getuigen noemt haar zelfs „een vermaerde koopstadt, die welcke hij in Vranckrijk ende in Engelandt heeft hooren nomen”¹.

De bloeitijd van Brielle valt volgens algemeen gevoelen ten tijden van „mijn Heere van Oostervant”, d. i. Frank van Borselen, die van 1436—1470 Heer van Voorne was². Een enkele maal is ook sprake van den tijd van Vrouwe Machteld van Voorne (1349—1372), die waarschijnlijk genoemd wordt wegens verschillende maatregelen ten behoeve van scheepvaart en handel. Zeker ligt de ontwikkeling van Brielle in de 14^e eeuw, maar het bloeitijdperk van zijn handel mag men mijns inziens eerst in de 15^e stellen, ook in overeenstemming met eene mededeeling uit 1551³ „dat de zelve onse stede van den Brielle in den jaere veertien honderd ende daer naer een koopstad geweest is, daer veele hulken ende coopvaerders, veele Oostersche, Schotsche en andere schipperen met haere schepen en goeden

1 Inf. 1527, fol. 7.

2 Den titel van graaf van Oostervant verkreeg hij in 1434, tegelijk met dien van houtvester van Holland. Na den dood van Jacoba wordt hij Heer van Voorne (Alkemade, I, blz. 219).

3 Alkemade, II, blz. 172.

plagen af ende aen te vaeren; dat oock alle de haringbuizen uit Holland, ofte Waterland aldaer arriveerden”.

Eene vergelijking van wat ons vóór 1400 aangaande Brielle's handel bekend is, met de gegevens uit later tijd, versterkt ons in onze meening. Reeds in de 13^e eeuw vinden wij de Briellenaars in het buitenland. In 1285 waarborgde Eduard I van Engeland hun veiligheid van persoon en goed in zijn gebied en in 1295 stond hij hun de vrije haringvangst op de Engelsche kust toe¹.

Als Hanzestad vinden wij Brielle genoemd in 1367 als deelgenoot in den grooten strijd tegen Waldemar III van Denemarken en als zoodanig vertegenwoordigd op de verschillende Hanzedagen van dit en de volgende jaren. Bij de verdragen van 1370, '71, '72 en '76 door Waldemar en Hakon van Noorwegen met de verbondenen gesloten wordt Brielle steeds, evenals andere Hollandsche steden, genoemd² en ook later vinden wij het op de Hanze-vergaderingen vertegenwoordigd.

De bijdrage in het pondgeld, dat in het jaar 1368 van de in Schonen verkochte goederen ten behoeve van den oorlog werd geheven, bedroeg voor Brielle minder dan die van Kampen, Amsterdam, Zieriksee, Dordrecht en Harderwijk, maar meer dan die van Zutfen en Elburg³.

In 1368 verleende Albrecht van Zweden den Briellenaars het recht om een eigen „vitte” of opslagplaats van goederen op het schiereiland Schonen te stichten, benevens verschillende handelsvoordeelen in zijne landen⁴. Tevens verkregen zij toestemming om in hunne vitte en te Falsterbo eigen rechtspraak te mogen uitoefenen onder een voogd, welk voorrecht zij met weinige steden, zooals Amsterdam, Kampen, Zieriksee en Schiedam

1 Alkemade, I, blz. 21.

2 Hanserecesse 1256—1430, Bd. I en II. Zie het Register.

3 Hanserec. t. a. p., Bd. I, S. 440. Het aantal Lubecksche marken, dat de genoemde plaatsen respectievelijk oprachten is: 445, 196, 96, 74, 29¹/₂, 26 M., 5 solidi (Brielle), 24, 18. In 1369 betaalt Brielle het minst van allen, t. a. p., S. 472.

4 Alkemade, I, blz. 22.

deelden¹. Onder de Hanzesteden neemt Brielle een vrij belangrijke plaats in, aangezien steden als Enkhuizen, Middelburg, Arnemuiden, Utrecht en Haarlem als zoodanig een geringere beteekenis hadden².

Het is moeilijk te zeggen of Brielle's handel op de Oostzee in de 15^e eeuw is toegenomen of verminderd, bij gebrek aan gegevens. De stad wordt nog verschillende malen in de Hanserecesse genoemd, maar dit wordt op den duur zeldzamer. Hetzelfde geval doet zich trouwens met de andere Hollandsche steden voor, die in plaats van medestanders concurrenten van de Duitsche Hanzesteden waren geworden en dus minder aandeel in den bond namen. De 15^e eeuw is een kritiek tijdperk voor den Nederlandschen Oostzeehandel geweest. Allerlei belemmeringen werden er tegen uitgedacht, zooals het verbod van invoer van Hollandsch laken, de uitsluiting der Hollanders uit sommige Oostzeelanden, het verbod om schepen, geladen met goederen, die niet in een Duitsche Hanzestad waren gekocht, door de Sont te laten en andere beperkingen³. De verwickelingen en vijandelijkheden uit deze maatregelen voortgevloeid hebben voortgeduurd tot 1441, toen een bestand werd gesloten, dat later telkens hernieuwd werd. De rust in de Oostzee was evenwel nog niet terstond teruggekeerd. Zoo klagen Brielle en vijf andere steden in 1441 en Amsterdam, Zieriksee en Brielle in 1443 op Hanzevergaderingen over overlast door zeeroovers⁴. En lang zal het geduurd hebben voor alle geleden verliezen waren hersteld.

Zekere gegevens omtrent den opbloei van den Oostzeehandel van de Nederlanden bezitten wij eerst weder uit het eind der 15^e eeuw, namelijk in de Sonttolregisters, waaruit onlangs in Nederland belangrijke uittreksels zijn gepubliceerd⁵. Terecht

1 Ter Gouw, *Geschied. v. Amsterdam*, II, blz. 70, 750.

2 Berg, *De Nederl. en het Hanzeverbond*, blz. 325 vlg.

3 Zie E. Daenell, *Holland und die Hanse im 15ten Jahrh.* (*Hansische Geschichtsblätter*, 1903, S. 18 fig.).

4 *Hanserecesse*, *Zweite Abtheil.*, II, S. 418 en III, S. 27.

5 Zie W. van Ravesteyn Jr., *Onderzoekingen over de economische en*

mag men naar aanleiding van deze gegevens spreken van den „weergaloozen opbloei op scheepvaartgebied”¹ van de Nederlanden, waar bijna alle handelsplaatsen, ook verscheidene dorpen, jaarlijks hun schepen, soms in groot aantal naar de Sont zenden, zoodat het geheele getal in de latere jaren van de 16^e eeuw dikwijls ver over de 600 bedraagt.

Wat Brielle aangaat brengen deze uittreksels geen enkele opgave uit de groote eerste helft van de 16^e eeuw, terwijl eerst op het jaar 1568 wordt vermeld, dat 2 schepen de Sont passeerden. Dan volgen sedert 1574 geregelde opgaven tot 1608 toe, beginnend met 52, 40, 13, 28 enz. schepen per jaar, welke getallen langzamerhand verminderen.

Het is onwaarschijnlijk, dat de Oostzeevaart van Brielle in de jaren vóór 1568 heeft stilgestaan. In 1441 nog waren de privileges van 1368 hernieuwd², wat op het tegendeel wijst, en uit de Informaties voor de processen met Dordrecht blijkt, dat ook in het begin der 16^e eeuw Brielsche schepen door de Sont voeren.

Op grond der Informaties komt men evenwel niet tot de onderstelling, dat deze handel in de 15^e eeuw zeer belangrijk zal geweest zijn: nergens wordt daarin van een geregelde scheepvaart op de Oostzee melding gemaakt. Misschien brengt de volledige uitgave der Sonttolregisters gewijzigde inzichten, maar voorloopig is aan twee andere oorzaken de bloei van Brielle in de 15^e eeuw toe te schrijven: aan de opkomst der haringvischerij en aan den invoer van vreemde goederen in de Nederlanden.

Wat het laatste punt betreft vernemen wij, dat reeds in de 14^e eeuw naast de Vlaamsche havens ook de Zeeuwsche door buitenlandsche schepen werden bezocht. Italiaansche, Spaansche

---

sociale ontwikkeling van Amsterdam, 16^e en 17^e eeuw, Bijlage VI en de daarbij gevoegde lijsten. De volledige Sonttolregisters worden uitgegeven door Mevr. Dr. N. Bang te Kopenhagen.

1 Van Ravesteyn, blz. 365.

2 Alkemade, II, blz. 69.

en Portugeesche schepen bezochten Middelburg, dat in het begin der 15^e eeuw ook een marktplaats voor Hanze- en Keulsche kooplieden werd¹. De verzanding der haven van Brugge, het Zwin, zal behalve voor Antwerpen ook voor de Zeeuwsche plaatsen voordeelig geweest zijn. Uit den tijd vóór 1500 moeten wij ons evenwel met zeer weinig gegevens dienaangaande ver-
genoegen.

Zeer waarschijnlijk nu is het, dat een deel der buitenlandsche schepen den Maasmond opvoer, hetzij om Brielle, hetzij om Dordrecht op te zoeken, of om binnendoor naar Zeeland of Vlaanderen te varen. De gunstige bepalingen reeds in de 13e eeuw gemaakt ten behoeve van kooplieden uit Lubeck, Bremen, Soest en Hamburg, zooals de belofte van vrijgeleide en verlichting van tollén, voor het geval zij de Maas opvoeren, wettigen dit vermoeden².

Ook in de 14e eeuw zijn verordeningen in dezen geest gemaakt, onder anderen voor Schotsche en Engelsche kooplieden; bovendien hadden de verschillende privileges aangaande het Maasrecht vooral betrekking op Oostersche schepen, waaruit blijkt, dat deze dikwijls de Maas bezochten. Uit het gebod, in deze privileges uitgesproken, om naar Dordrecht op te varen, blijkt tevens, dat de schepen dit niet geregeld deden, zoodat waarschijnlijk een deel te Brielle bleef. Dat Jan van Beieren in 1404 op een Hanzedag te Lubeck liet aankondigen, dat hij de vrije vaart op de Maas zou handhaven³, bewijst, dat deze vaart niet zonder beteekenis was. Overigens hebben wij alleen uit de 15^e eeuw talrijke berichten over het binnenloopen van vreemde schepen te Brielle, zoodat de stad eerst in dit tijdperk een marktplaats voor buitenlandsche goederen kan geweest zijn.

Ook de haringvisscherij kan eerst na 1400 tot bloei zijn ge-

1 Zie Daenell t. a. p., S. 30 en de Kroniek van Zeeland van Reygersberg, blz. 414.

2 Van Rijswijk, blz. 18 en de daar aangehaalde plaatsen uit het Hans. Urkundenbuch.

3 Hanserecesse, 1256—1430, Bd. 5, S. 125.

komen; de uitvinding van het kaken valt kort ervoor. Toch moet Brielle reeds spoedig als haringmarkt belangrijk geweest zijn, aangezien in 1423 door Jan van Beieren werd bepaald, dat de haringtonnen, die dikwijls op bedriegelijke wijze te klein werden gemaakt, naar de maat van Den Briel moesten vervaardigd worden¹. Keulen vooral, dat steeds tegen genoemd bedrog gestreden heeft², toonde veel belangstelling in dezen maatregel. De stad bericht in 1424 aan Brielle, dat het den toegezonden ijzeren maatband ontvangen heeft en doorgezonden naar Antwerpen, opdat ook daar de Brielsche maat zou worden ingevoerd³.

Wij kunnen dus wel veronderstellen, dat Brielle in het begin der 15^e eeuw reeds een belangrijke haringmarkt was. Het aandeel der Zeeuwen in de haringvangst — zij waren reeds spoedig na 1400 er in ten achter geraakt door onbekende oorzaken⁴ — is mogelijk door de Briellenaars overgenomen.

Slaan wij ten slotte, om den bloeitijd van Brielle te bepalen een blik in de keuren der stad, dan vinden wij uit het jaar 1346 enkele verordeningen betreffende de visscherij, den verkoop van visch, koren en zout, maar geen bedrijf wordt in zijn geheel geregeld. Evenmin wordt deze behoefte gevoeld in 1405, toen een aantal nieuwe keuren werden uitgevaardigd.

Geheel anders is dit bij de „voirboden” van 1445 en volgende jaren. Wij treffen daarin aan afzonderlijke hoofdstukken over den vischverkoop, over het vervaardigen van haringtonnen, met talrijke bepalingen aangaande de deugdelijkheid van het hout, de grootte en het brandmerken der tonnen⁵. Verder drie hoofdstukken over de keuring en de markt van verschen, korf⁶ en

1 Van Mieris, IV, blz. 688.

2 Hans. Geschichtsbl. 1903, S. 35. Tegen het misbruik zijn verschillende verordeningen gemaakt, zoo in 1424 (Van Mieris, IV, blz. 728, 739) en in 1445 in de Brielsche Keuren (De Jager, blz. 147).

3 Hanserec. 1256—1430, Bd. VIII, No. 728, 729.

4 Beaujon, Overzicht der Gesch. v. d. Nederl. Zeevisscherijen, blz. 6.

5 De Jager, t. a. p., blz. 69 en 146 vlg.

6 Korfharing is waarschijnlijk gekorven haring, die alleen in open tonnen en na onderzoek van den keurmeester verkocht mocht worden. Beaujon, blz. 218 vlg.

tonharing, waaruit blijkt dat de visscherij, met name de haring-visscherij zeer toegenomen is. Hetzelfde is het geval met de scheepvaart, blijkens verschillende bepalingen over de plaatsen, waar zeeschepen, zout- en haringschepen mogen ankeren, over het ballasten van ledige schepen en het uitwerpen van ballast, verordeningen om te beletten, dat de ligwijze der schepen de haven versperde enz.¹

Eene zout-ordonnantie, bepalingen aangaande den verkoop van buitenlandsch laken en van Rijnschen wijn, alsook aangaande de rechtspraak over vreemde kooplieden, wijzen op niet onbetekenenden invoer, terwijl sommige takken van nijverheid, als de weverij en de verwerij van laken, de touwslagerij, het meestoven, het smeden van ankers en het vervaardigen van andere scheepsbouw-benodigdheden geregeld worden². De 22ste „voirbode” bevat een aantal voorschriften over de jaarmarkten te Brielle³, waaruit blijkt, dat hierop een groot aantal en zeer verschillende artikelen te koop waren.

Deze vergelijking van de keuren uit het jaar 1445 met die van 1346 en 1405 toont voldoende aan, dat er sedert 1405 te Brielle eene groote verandering heeft plaats gegrepen. De belangrijke uitbreiding van het aantal verordeningen en de reglementeering van allerlei bedrijven, wijst op aanzienlijke toename van handel en nijverheid. Dat deze vooruitgang in 1445 nog voortduurt, blijkt uit het feit, dat in de volgende tien jaren eene geheele reeks aanvullingen op de bestaande keuren wordt gemaakt. In het midden der 15^e eeuw stond Brielle zonder twijfel op zijn hoogtepunt. Hoever wij voor het begin van den bloeitijd nog kunnen teruggaan, is niet met zekerheid na te sporen. Allicht niet tot 1405, want na dit jaar heeft men nog 40 jaren kunnen wachten met het uitvaardigen van nieuwe keuren. Na 1405 is het eerste bekende feit dat van de belangrijkheid der

1 Ibid., blz. 110 en 167 vlg.

2 Ibid., blz. 119, 121, 127, 140, 142, 183 vlg.

3 Ibid., blz. 171 vlg. en Oude Tijd, 371 vlg.: J. Soutendam, de Jaarmarkt te Brielle in 1445.

haringmarkt omstreeks 1423. De mededeeling dienaangaande is gewichtig genoeg, om aan te nemen, dat Brielle in dien tijd reeds een plaats van beteekenis was.

Zooals voor alle Nederlanden het midden der 15^e eeuw een tijdperk van toenemende welvaart is geweest, zoo is het laatste kwart dier eeuw een tijd van achteruitgang. Brielle is met deze rijzing en daling op en neer gegaan. Na den dood van Karel den Stoute „was de stad allencken gedeclineert, zoedat daer soe veel schepen ende cooplyden van buyten nyet gecomen en zijn, als daer te voeren plaegen”¹.

Brielle's ligging was voor de zeevaart uitmuntend. De Maas, het eerste vaarwater ten Zuiden van het Marsdiep, kon, vooral nadat zij van tonnen en bakens voorzien was, door alle schepen bevaren worden. Toch schijnt het gewoonte geweest te zijn, dat vreemde schepen althans loodsen aan boord namen. In de keuren is sprake van „leidsagers” en uit de Informaties blijkt, dat verschillende personen als loodsen hun brood verdienden². Meer bovenwaarts schijnt de Maas reeds in de 15^e eeuw moeilijk bevaarbaar geweest te zijn. Zekere Cornelis Wissezoon Puyt, schipper van Zieriksee, deelt mede: „dat zeer sorchliken is, met grote gelaeden scepen te vaeren van den Briel de Maes op tot Dordrecht, overmits die zanden ende plaeten, die onder wegen leggen, ende zulex heeft hij getuge tusschen Dordrecht ende Den Brielle in groeten pericule geweest, mit tscip van Herman Coemen, poorter tot Dordrecht, geleden wel dertich jaeren (dus $\pm$ 1497), eer zij met tselve schip van Dordrecht totten Briel konden comen, soedat hij getuge liever van Ziericxzee voer in Vinckelzee³ in Engelandt, dan hij voor den Briel leggende mittet zelve grote schip vaeren soude naar Dordrecht”⁴.

1 Inf. 1527, fol. 7.

2 De Jager, t. a. p., blz. 180. Inf. 8 Mei 1521, fol. 20 en 25, Inf. 1527, fol. 119, waar verschillende namen van loodsen genoemd worden.

3 Vermoedelijk verbastering van Winchelsea ten Zuiden van Dover, dat ook door Duitsche Hanzeschepen bezocht werd: Hans. Urkundenb., I, Gloss.

4 Inf. 1527, fol. 5.

loodsen

Blijkens een ordonnantie van 1629 betreffende het gilde van „schipluyden”, dat te Brielle bestond, werd er ook nog in later tijd veel aan loodsen gedaan en werden de schepen, bestemd voor Vlaardingen, Schiedam, Delfshaven en Rotterdam dikwijls door Briellenaars binnengebracht ¹.

Behalve de Maas bezat Brielle nog andere vaarwateren, in de eerste plaats de Bornisse, Bernesse of Wiedele, het scheidingswater tusschen Voorne en Putten, waardoor meestal de binnenvaart naar Zieriksee en andere Zeeuwsche steden en naar Antwerpen plaats vond. Het oprichten van een tol te Geervliet ², reeds in de 12^e eeuw, bewijst, dat de vaart er van beteekenis was. Vele aanhoudingen van Brielsche schepen door Dordtenaars hadden, zooals boven besproken is, juist in den mond der Bernisse plaats en in het midden der 16^e eeuw voeren er nog vele en groote schepen door. Op het eind der eeuw is het water evenwel door verzanding zoo goed als onbruikbaar geworden en spoedig ingedijkt ³.

Verder bezat Brielle nog verschillende binnenwateren, die het geheele eiland tot in het Zuiden doorliepen. Oostwaarts van de stad begon de Goote, die van de Maas in Zuid-Oostelijke richting gaande, ten Zuid-Oosten van Rokkanje uitmondde. Het moet eertijds een vrij breed water geweest zijn en toegankelijk voor groote schepen, maar in 1470 was het bijna geheel verzand en werd het ter bedijking uitgegeven.

Van een ander water, de Kwak, wordt in de Informatie van 1527 ⁴ melding gemaakt door Cornelis Cornelisz. Nagel van Zieriksee, die zich herinnert dat men eertijds „nae den Briel varende

¹ Zie Navorscher 1878, blz. 593 en 1900, blz. 528 vlg.

² Inf. 1527, fol. 5, vertelt een schipper, dat hij te Brielle tonnegeld moest betalen en drie grooten van de „voertholle” in Bernisse. Alkemade heeft hier „roertholle” gelezen: I, blz. 361.

³ Zie over de Bernisse en de andere zijarmen van de Maas: Ramaer, Geogr. geschiedenis van Holland bezuiden de Lek en Nieuwe Maas, in Verhand. Kon. Akad. Afd. Letterk., N. R., II, 3, blz. 121 vlg.; J. v. Heurn, De Geschiedenis en de beschrijving der Merwede-takken beneden Dordrecht, Nieuwe Verhand. v. h. Bataafsch Genootsch., 2e R., 4e d. 1897; Plokker, Beschrijving van Voorne en Putten, blz. 169 vlg.; Van der Aa, Aardr. Wdb. 4, Fol. 1.

tonnegeld

plach te comen van de Zuijtzijde in deur de Quack, twelck als doen was een diep water, mer is nu verlandt ende bedijct, ende men quam optie Mase wt." De Zuidelijke mond lag ten Westen van Hellevoetsluis en de bedijking van het water had plaats in of na 1475. Een derde binnenwater wordt genoemd door een schipper uit Brouwershaven, die dikwijls met hoede- en koggeschepen te Brielle is gekomen „die Maes in ende oock deur Strijpen, twelck doen was een schoen diepte, daer men deur plach te vaeren na den Briel”¹. Dit vaarwater, de Striepe of Strijpe, bestond in de 16^e eeuw nog, aangezien in 1504 door de regeering van Goedereede eene ordonnantie werd gemaakt „op het veer van Goedereede op de Striepe”². De Zuidelijke mond lag in de nabijheid van Rokkanje, dus niet ver van dien der Goote³.

Genoemde binnenwateren maakten, dat Brielle ook door niet zeewaardige schepen en met Zuidenwind te bereiken was. De vreemde kooplieden konden hunne waren te Brielle zeer goed aan de markt brengen, omdat zij van daar gemakkelijk naar alle richtingen konden vervoerd worden.

IV.

De vijftiende Eeuw, Brielle's Bloeitijd.

De vreemde schepen, die Brielle in de 15^e eeuw bezochten, kwamen uit allerlei landstreken⁴. In de eerste plaats kwamen er veel uit Noorwegen en de Oostzee. Noorsche schepen — dikwijls „Noremannekens” genoemd — voerden vooral hout aan in

¹ Inf. 1527, fol. 11; Alkemade, I, blz. 362.

² Volgens Jan Kluit, die in 1772, den 16den Juni, op de secretarie van Goeree deze mededeeling vond. Zijne geschiedenis van „Ouden en Nieuwen Briel” in handschrift, dl. IV p. 2659, vlg.

³ De juiste ligging dezer wateren is niet geheel duidelijk. De Nieuwe en Oude Goote, de Kwaks- de Strijpepolder enz. herinneren eraan (V. d. Aa).

⁴ Opsommingen van schepen en producten in de informaties passim en bij Alkemade, I, blz. 361 vlg.

den vorm van balken, masten, sparren en racters¹. Een groot gedeelte daarvan zal wel te Brielle verwerkt zijn door de kuipers en de scheepstimmerlieden. Van de laatsten waren er in den goeden tijd een veertigtal². Behalve hout kwamen uit Noorwegen steenen, smout, traan, huiden, zooals geiten-, boks- en kalfsvellen, en andere „vettewarije”³. Dat er veel Noren te Brielle kwamen — in den lateren, slappen tijd kwamen er nog wel 10 of 12 schepen tegelijk binnen — blijkt wel hieruit, dat zij er tegenover de haven de Nieuwlandsche kerk stichtten, gewijd aan Sint Olav, den patroon der zeevarende kooplieden⁴. Later zou deze kerk zijn afgebrand⁵.

In één adem met de Noorsche schepen worden die uit de Oostzee genoemd. Meestal worden zij in het algemeen aangeduid als Oosterlingers, Oostersche schepen of komende van Oosten, doch soms heeten zij naar de stad, die hen uitzond, nl. Lubekkers, Rostigers (van Rostock), Dansickers, Coninckbergers, schepen van Rije⁶ (Riga) en Reval. Een enkele maal wordt tusschen Hamburgers en Danzigers melding gemaakt van Messouders(?)⁷.

De lading bestond meestal uit rogge, vlas, pik, teer, was, hazelnoten, asch, klaphout en wagenschot⁸, een enkele maal

Klaphout

1 D. i. palen of balken. Zie Mndl. Wdb. i. v.

2 Inf. 1527, fol. 27.

3 Het woord wordt eenige malen gebruikt als verzamelwoord voor huiden, vet enz. In het Hans. Urkundenbuch (Bd. III, Gloss.) komen voor: vette ware, vet dinc, vetgoed.

4 De heilige Olav heeft van 1019—1030 over Noorwegen geregeerd en bracht er het Christendom. Olavs-kerken, altaren en gilden vond men in de meeste Oostzee-steden. Te Maastricht bestond in de 14e eeuw een compagnie der Schonenvaarders onder bescherming van St. Olav; te Deventer in de 15e eeuw een Olavs-gilde. Zie Perlach in Hans. Geschichtsbl. 1898, S. 170 fig.

5 Alkemade, I, blz. 22, teekent dit aan op gezag der Rijmschrijving van Brielle door W. Hoijer. De heilige wordt hier St. Olaus genoemd. De Inf. 1527, fol. 128 en 8 Mei 1521, fol. 23 hebben de betere lezing.

6 Rije is de in de Inf. gebruikte vorm. Het wordt genoemd in verband met Reval; ook eens „Rije in Oestlant” (Inf. 1527, fol. 126). In het Hans. Urk.b. (Bd. II, Gloss.) heet Riga ook Rijghe

7 Inf. 1527, fol. 110. Zijn dit schepen uit Massovie? Of van de kleine stad Mesoten in Koerland? (zie Oosterley, Hist. Geogr. Wörterb. des Deutschen Mittelalters). Met andere namen kon ik den naam niet in verband brengen.

8 Onder klaphout verstaat men de kleine eiken planken, door kuipers o. a. gebruikt; onder wagenschot de groote planken. (Mndl. Wdb. i. v.).

wordt gesproken van „Pruijssse deelen”. Wagenschot stond soms tot groote stapels opgehoopt, „gelijck nu doet tot Amsterdam”, deelt een getuige mede ¹.

Deensche schepen, Ditmarsche, ook Ditmers genoemd en Holsteinsche voerden vooral koren, mout, vleesch, spek, huiden, ossen, bier en hammen aan; de eerste ook paarden. „Hoesemers” of „Hossemaers”, van de stad Husum in Holstein brachten Husumer bier en koren, Hamburgers bier, vlas, teer, ossen, huiden, haver, tonnen en meel, Luneburgers zout. Naast genoemde bier-soorten komen nog voor Wissemer- en Besons-bier ².

Voor den handel in sommige producten schijnen te Brielle facteurs of liggers gewoond te hebben, die als commissionairs werkzaam waren. Zekere Pieter Cornelisz., alias Corte Pier vertelt, dat hij gekend heeft „eenen Galle Hans Huygen van Meijenberch (Maagdenburg), Ostel van Stende (Stendal) ³, die als liggers off facteurs binnen Den Briel haer residencie plagen te houden ende brochten jaerlijcx vele gesmolten silvers aen coecken ende sonden wederomme opwaert twee off driehondert last harincx, die gevangen worde tusschen Sinte Jan ende Sinte Jacobs ⁴ ende brochten dickwils vele Lunenburger sout ende was, in Oistersche boijers ende andere scepen de Maes innegecomen.”

Het belang van den handel van de Oostzeeplaatsen op Brielle blijkt nog hieruit, dat Brielsche loodsen dikwijls „tegen die winter reysden Oostwaerts tot Danssick, te Besonde ende daer-

1 Inf. 1527, fol. 26. Te Amsterdam vond men in de 16e eeuw opslagplaatsen van hout van de Haarlemmerpoort tot aan den Schreijerstoren (Diferee, Gesch. v. d. Nederl. Handel, 1905, I, blz. 84).

2 Besonsbier werd in Nederland veel ingevoerd, maar het is onbekend van waar. (Inf. 1514, uitg. Fruin, Gloss.) In Inf. 1527, fol. 29 wordt vermeld dat Brielsche loodsen zich dikwijls te „Danssick, te Besonde” verhuurden om de schepen, die naar de Nederlanden gingen, de Maas in te brengen; de plaats is mij onbekend. Wissemer-, Wismarsch bier, van Wismar.

3 Inf. 8 Mei 1521, fol. 31. Maagdenburg komt als Meienborch voor bij Oosterley (Hist. Geogr. Wörterb.). Stendal is een plaats dicht bij Maagdenburg. Ik veronderstel, dat deze steden hier bedoeld zijn, ook met het oog op het zilver, waarvoor de nabijgelegen Harz in de Middeleeuwen reeds een der belangrijkste vindplaatsen was.

4 Vroege haring; het vissen voor Sint Jacob is soms verboden. De vangst begon gewoonlijk met Sint Jan (Beaujon, blz. 20 vlg.).

omtrent, daer zij hem voor piloten verhuyerden om inde toecomende zoemer die Oostersche schepen, mit goeden gelaeden, de Maes in te brengen voor den Brielle" ¹.

Verder blijkt, dat Hanze-kooplieden dikwijls te Brielle haring kochten. In 1473 en 1479 namelijk wordt op Hanzevergaderingen te Utrecht en te Munster door de Duitschers geklaagd, dat zij te Brielle tol hadden moeten betalen voor de daar gekochte haring. Deze tol was omstreeks 1468 ingesteld en dat wel door Geervliet en het is de vraag, met welk recht. Brielle had zich terstond borg gesteld voor het bedrag, dat de vreemdelingen schuldig waren, en was een proces met Geervliet begonnen in Den Haag. Het antwoord op de klachten der Hanze luidde in 1479 dan ook, dat Brielle de opheffing der „nieuwigheid" zou weten te bewerken ². Brielle toonde door zijn houding in dezen het belang der zaak goed in te zien.

Niet minder belangrijk dan het verkeer met het Noorden was dat met Engeland en Schotland. Laken, wol, huiden, sprout, bokking, tonzalm, bier en kaas werden uit deze landen geregeld aangevoerd. Bepaalde uitvoerplaatsen worden niet genoemd; alleen het eiland Hitland — ook Mainland of Shetland geheeten — van de Orkaden, vanwaar gedroogde visch kwam. Vooral Schotten schijnen Den Briel bezocht te hebben; zij kwamen er evenveel als later te Veere ³. In het Zuideinde van Den Briel woonden zij zelfs een geheele straat, somtijds Hoenderdijck, doch meestal Schottenstraat genoemd ⁴. De kinderen dezer Schotten gingen met de Brielsche ter schole ⁵. Zij zelve schijnen zich te hebben bezig gehouden met weven — zij „drapenijerden" — maar hun bedrijf schijnt niet te hebben opgenomen, waarvoor als oorzaak wordt opgegeven: „overmits dat die neringe van

1 Inf. 1527, fol. 29. Drie loodsen worden bij name genoemd.

2 Hanserecesse, Zweite Abtheil., S. 112 en Dritte Abth., Bd I, S. 171, 175.

3 Inf. 1527, fol. 34.

4 Zie Alkemade, I, blz. 22 en Inf. 1527, fol. 118 en 127.

5 Heer Pieter Jansz. Botgen, priester te Brielle, deelt dit uit zijne jeugd mede: Inf. 1527, fol. 115.

den buyssen ende harinckvaert in dier tijt soe groet was in Den Brielle, wanter wel 60 off 70 buyssen off voeren, en hebben die poorterije die neeringe vanden Schotten geen gaede geslaegen, sodat die te nijete is" ¹.

Met het bedrijf waren de werklieden verdwenen, want in 1527 is de Schottenstraat veranderd in een boomgaard ². Waarschijnlijk heeft de oorzaak van den achteruitgang der lakenweverij niet bij de Briellenaars gelegen, want op het eind der 15^e eeuw is dit een algemeen verschijnsel. Te Enkhuizen, waar eenmaal 60 lakens per dag vervaardigd werden, werd in 1494 bijna geen weefindustrie meer uitgeoefend; te Schiedam waren de wevers tot armoede vervallen; te Delft waren van de 70 nog slechts 13 of 14 weefgetouwen overgebleven, terwijl er in plaats van 140 of meer slechts 10 of 12 lakens per dag werden vervaardigd ³.

De oorzaak van dit verschijnsel was in de eerste plaats de concurrentie der Engelsche wevers, waardoor ook het bedrijf in Vlaanderen zeer geleden had. Verder hebben de oorlogen van Karel den Stoute en de ongeregelde toestanden hier te lande na diens dood geen goed gedaan aan de industrie en andere bedrijven ⁴. Den Briel heeft evenwel tijdelijk geprofiteerd van deze ongeregelheden.

Het schijnt een tijd lang de marktplaats der Engelsche lakens geweest te zijn „in den oorlog tusschen hertog Karel en Frankrijk”, ... toen „die Engelsche lakenen gebannen waeren vuyt Vlaanderen ende vuyt Brabant, sulcx dat vele Engelsche witten gebrocht worden die Maze inne mit groote scepen ende havenden voor Den Briel, daer die Engelschen haer lakenen vercoften den Koelschen menschen” ⁵. Ook de kooplieden van Frankfort en

1 Ibid., fol. 131.

2 Ibid., fol. 127. In 1445 was op de jaarmarkt nog eene afzonderlijke plaats voor de „vreemde wantsnijders”, waarmede misschien ook de Schotten bedoeld werden (Keuren, uitg. De Jager, blz. 172).

3 Enquete van 1494, uitg. Fruin, blz. 25, 239, 261.

4 Blok, Geschied., II, blz. 495.

5 Inf. 8 Mei 1521, fol. 31.

andere Duitschers kwamen naar Brielle om lakens te koopen ¹. Ook Briellenaars kochten de Engelsche waren op; zoo woonde er omstreeks 1491 zekere vrouw Janneken Coman Cornelis, die „grote menichten van Schotsche laickenen, Engelsche sprot ende bockink hadde te coop” ².

De invoer van lakens was aanzienlijk genoeg om den Heeren van Voorne aanleiding te geven, een belasting op de „vreempde lakenen” in te stellen „ende wordde betaelt van elcke elle een deuyt, daer voer die lakenen bij eenen gesworen metere gemeeten wordden om te weten hoe lanck sij waeren, ter belieffe van den coepere” ³. Dit „ongelt” werd genoemd „die vreemde ellen” en werd in 1527 nog jaarlijks verpacht door den rentmeester van Voorne, hoewel het toen zoo goed als niets meer opbracht ⁴. Toen zullen de Schotsche kooplieden wel niet meer met lakenen „achter die straeten” gelooopen hebben, zooals weleer ⁵.

Na de schepen uit het Noorden en uit Groot-Brittannië moeten nog vermeld worden die uit het Zuiden. Francoijsen en Berthoenen ⁶ verkoopen zout, boldavit ⁶ en wijn. Het laatste artikel werd overvloedig aangevoerd: er kwamen te Brielle „roede ende witte wijnen in zoe groete getaelen, dat men die kanne witte Westersche wijn dranck om drie deuijts ende gemeenlick om een grootken entie roeden wijn, die kanne om een halven brasspenninck” ⁷.

Spaansche schepen kwamen nu en dan met wijn, fruit en

1 Inf. 1527, fol. 112.

2 Ibid., fol. 13.

3 Inf. 8 Mei 1521, fol. 32 en Inf. 1527, fol. 34, 120, 127. Zie ook Alkemade, I, blz. 363.

4 Jan Cornelis Florisz, burgemeester te Brielle vertelt, dat hij de belasting omstreeks 1518 of 1519 verpachtte voor een stooter jaarlijks: Inf. 1527, fol. 34.

5 Inf. 1527, fol. 127.

6 Barthoenen en Francoijsen worden samen genoemd, Inf. 1527, fol. 133. Een Berthoen verkoopt al zijn »boldavid” aan een Briellenaar, Ibid., fol. 25. Boldavid is een soort zeildoek, Stallaert, Gloss. i. v. Met »Berthoenen” worden denkelijk wel Bretons bedoeld.

7 Inf. 1527, fol. 33. Alkemade, I, blz. 363. Volgens de keuren mocht de Rijsche wijn niet duurder verkocht worden dan een groot per stoop. De Jager, blz. 127.

suiker. Zij deden dikwijls kabels op¹. Nog wordt een enkele maal melding gemaakt van een Portugeesch schip met zout en suiker geladen, of van een van de Riviera met koren. Het aantal vreemde schepen, dat Brielle jaarlijks aandeed, moet blijkens het voorgaande vrij groot geweest zijn.

X Meer vertier nog ontstond door de haringvangst. De Informaties deelen mede, dat een tachtigtal buizen van Brielle uitvoer, waarvan de helft er thuis behoorde, terwijl de andere „veertich behoorden tot Waterlanders ende anderen, die nochtans in Den Brielle wt reeden, gelijk zij nu doen tot Rotterdam ende Schiedam”².

(1436-70) Volgens een ander getuigenis voeren ten tijde van den „Heere van Oestervant ende daernae . . . van Den Briele meest alle die buyssen van Hollandt, die sichtent (sedert) die tijt te Rotterdam, Schiedam ende Delftsche haven bereijt ende toegemaickt hebben”³.

Behalve de haringbuizen, die te Brielle uitgereed werden, deden nog verschillende van andere streken de stad aan. Zoo kwamen er „buyssen uit Vlaenderen ende uit Zeeland . . . twelck noch (in 1527) dagelijcx gebeurt als die wint Zuytwest is, dat zij in heur havenen zoo licht nyet en mogen comen”⁴. De Zeeuw-sche scheepjes kwamen vooral van Westkapelle en Brouwershaven⁵. Dikwijls liepen ook binnen „die Zijdenaers, te weeten die van Egmont, Catwijk, van der Heij (Ter Heide) ende diergelijke” — ook Noordwijk wordt elders genoemd — „woenende optie zijde ende custe van Hollandt.” Zij kwamen vooral bij Oostenwind, als zij „op heur zijden ende strangen nijet en con-nen gecomen”⁶.

1 Inf. 1527, fol. 3, 4, 129. Een Spanjaard koopt van burgemeester Jacob Corn. Florisz. een kabel „negenhondert wegens”.

2 Alkemade, I, blz. 362. Inf. 1527, fol. 131, geeft op 60 of 70 buizen, fol. 23: 50 buizen van Briellenaars.

3 Inf. 1527, fol. 17.

4 Inf. 1527, fol. 17.

5 Ibid., fol. 14.

6 Ibid., fol. 15. De naam „Zijdenaars” wordt ook gebruikt fol. 10 en 17. Zie ook Beaujon, blz. 150, 169, waar gesproken wordt van de „schamele visschers van der Zyde.” De scheepjes dezer visschers worden slabbas (sic!) genoemd, hetgeen wel voor slabbers zal staan. In de Inf. van 1514, ed. Fruin heeten zij

Zij deden dit zeker niet ongaarne, aangezien de haring te Brielle gemakkelijk aan den man kon gebracht worden. Dit blijkt ook hieruit, dat de haringbuizen van Rotterdam, Schiedam en Delfshaven, die in den regel voor Brielle ankerden, waar zij hunne lading „openbaerlicken mit uitroupen ten ofslage” verkochten, terwijl zij soms „bespraicken, datse die leveren souden in die havenen van daer zij waeren, oft opvaerder seilende, ende somwijlen leverende in den Brielle voort hoeft”¹. Dat men trachtte de aangevoerde haring buiten de stad te verkoopen, is begrijpelijk, aangezien te Brielle „het recht van vercoopinge” moest betaald worden². Gewoonlijk zond men dan ook den stuurman van het schip aan wal „mit die monster van haren harinck,” die dan met de opkoopers conditie maakte om de haring „in heur haven oft op stroom te leveren”².

Dat de schepen der genoemde steden te Brielle aanlegden en in vele gevallen ook het genoemde verkooprecht betaalden, wijst op een druk marktverkeer, waarvan in de Informaties bewijzen te over worden gegeven.

Want behalve dat alle buizen van de Maas er aanlegden³, met de genoemde van elders, kwamen er kooplieden uit allerlei streken om de haring op te koopen. Er lagen dan „vreempde coopluyden van Coelen wt Duytslant, vuyt Oostlandt, Brabant ende van alle natiën, die wachteden de incomst van den harinck, ende die zelve coften ofscepten ende vuerden die daert hemluyden belieffde”⁴. Somwijlen lagen er „wel hondert vreemde coopluyden, somtijds meer ende min, van Mechelen, van Antwerpen, van 's Hertogenbossche, wt Gelderlant, wt Coelen ende somwijlen coopluyden van Dordrecht zelve . . . verwachtende de buyssen wter zee, om den verschen harinck ende ook somwijlen tonharinck te copen, die welcke tonharinck meest gecoft worden

---

slabschepen, slabbuysen, naar de »slabharinck” of slappe haring, die op de Zuiderzee gevangen en tot bokking gerookt werd (Gloss i. v.).

1 Inf. 1527, fol. 15.

2 Ibid. fol. 21.

3 In 1483 of '84 liepen 39 buizen tegelijk de Maas binnen, waarvan slechts een paar Brielle passeerden. Inf. 1527, fol. 26.

4 t. a. p.

1483
1)
Slabbert

bij die Duytschen van Coelen, van Cleve, wt Gelderlant ende oock somwijlen bij die van Dordrecht" ¹.

Verder worden nog genoemd kooplieden uit Amsterdam, Leiden, Middelburg, Bommel, Tiel, Nijmegen en Frankfort. De Frankforters zonden de opgekochte haring dikwijls over Hamburg, dat in de 15^e eeuw een belangrijke invoerhaven voor haring was ², naar hunne woonplaats. Zij durfden ze niet over den Rijn te vervoeren „overmits die oorloge, die daer ter tijt opten Rijn waeren, ende oock, dat men opten Rijn vaerende betaelen moste 36 tolln tusschen Gorinchem ende Vranckevoert" ³.

Deze mededeeling geeft een niet onaardigen kijk op de belemmering van den rivierhandel door de tolln en bewijst tevens, dat het niet alleen te wijten is aan het Dordtsche stapelrecht, wanneer de handel van Duitschland naar het Westen de rivieren verreed ⁴.

Het spreekt van zelf, dat de komst van zooveel vreemde kooplieden op de Brielsche haringmarkt heel wat drukte bracht. Er waren soms 100 kooplieden, met hun schip, te gelijk ⁵; een getuige zegt, „dat de stad te nauwe was voor den harinckman ende coopman van buyten" ⁶; een ander deelt mede „dat op die Cruysstraet, bijsonder in den harinckteelt, zoe vol volcx was alst is tot Middelburch ende Arremuyden, als daer een vloot incompt, soedat men dickwils daer nauwelicken deur en mochte" ⁷; volgens een derde was de stad soms „zoe vol volcx ende coopluijden van alle natiën, deen om te coopen ende dander om te vercoopen, dattet daer criellde van volck" ⁸.

Dat de vreemdelingen niet te vergeefs te Brielle kwamen, blijkt uit den drukken verkoop van haring. Uit goede bron weet

¹ Inf. 1527, fol. 9. Soms werd de tonharing ook gekocht door de „Zijdenaars".

² Hans. Geschichtsbl. 1903, S. 35.

³ Inf. 1527, fol. 141. De oorlogen, hier bedoeld, zijn waarschijnlijk die van Karel den Stoute tegen den Keizer.

⁴ Zie Van Rijswijk, blz. 5 vlg., 10.

⁵ Inf. 1527, fol. 9.

⁶ Ibid., fol. 18.

⁷ Ibid., fol. 10.

⁸ Ibid., fol. 108.

een getuige, „dat men in een harinckteelt van een jaer in Den Briel wel hondert ende twintich diversche coopmanschappen ende offslach van verschen harinck gedaen heeft,” gelijk hij vernomen heeft van Meeuwes Heynzenoen, poorter van Brielle, die „in tselve jaer gehuyert hadde die cabbeljauthol, daer in oock gecomprehendeert is den thol van den versschen harinck, te weeten een pont Hollants van elcke vercoopinge”¹.

De waard uit den Engel, Daen Block, bij wien veel vreemdelingen logeerden², had „over zeeckere jaeren zoeveel gasternije in zijn huijs . . . van overlanders (Duitschers) ende van andere coopluysden, dat hij soms op eenen dach mijnde hondert last harinx voor zijn gasten ende hadde van elcke last een pont Hollants”³.

Van elders is bekend, dat op één dag te Brielle over de 300 last haring werd verkocht⁴.

De belangrijkheid van de haringmarkt blijkt uit het voorgaande voldoende. Blijkbaar zijn de Duitschers gewend hun voorraad op te doen te Brielle, dat voor hen ook gemakkelijk te bereiken viel. Dat de „overlanders” er hun „leggers” hadden, „die verwachteden nae den harinck ende tgoet dat uyter zee quam”⁵, bevestigt deze veronderstelling. Het belang, dat Keulen reeds in 1423 in de Brielsche markt stelde, behoeft ons dus niet te verwonderen. Wij zagen verder, dat de opkoozers behalve uit Deutschland ook uit Gelderland, Brabant Vlaanderen en Holland kwamen.

Een tijd lang schijnen alle buizen van de Maas van Brielle te zijn uitgevaren en als Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen eigen schepen hebben gekregen, is het aantal van deze kleiner

1477
Brielle
40 buizen

1 Ibid., fol. 15.

2 Bij hem, alsook bij Jacob Hermans en in de Swaen namen de Oosterlingers hun intrek, de Frankforters en Schotten logeerden in den „Gulden Pot”.

3 Inf. 1527, fol. 133.

4 Enquete van 1494, uitg. Fruin, blz. 279.

5 Inf. 1527, fol. 133. Met „overlanders” worden meestal Duitschers bedoeld, (Mndl. Wdl. i. v.).

Brielle 40 + 40 Waterland
 Ballerød 36 20 Noordwijk
 Schiedam 24
 Vlaardingen 12

dan het veertigtal van de Briellenaars. In 1477 namelijk bezitten de genoemde plaatsen er respectievelijk 36, 24 en 12, Noordwijk 20¹. Bij de Brielsche buizen komen de 40 uit Waterland. Neemt men verder in aanmerking, dat de visschers van de overige Maassteden meestal en die uit Zeeland en van de „Zijde” dikwijls, hunnen haring te Brielle verkochten, dan kan men als vrij zeker aannemen, dat hier in de 15^e eeuw de belangrijkste haringmarkt in de Nederlanden geweest is. In Zeeland moet men die zeker niet zoeken en in het Noorderkwartier is de groote visscherij blijkens de mededeelingen der Enquete van 1494 nog in opkomst. De voorrang van Brielle blijkt hieruit, dat wij de Amsterdammers op zijn markt vinden en dat de Waterlanders hunne haringbuizen van den Maasmond lieten uitloopen.

Het is na de voorgaande overwegingen zeer verklaarbaar, dat juist Brielle in 1476 in eene remonstratie aan den Grooten Raad van Mechelen de haringvisscherij als een van 's lands voornaamste bedrijfstakken voorstelt². De talrijke bepalingen in de Brielsche keuren over aanvoer, verpakking en verkoop van haring passen geheel bij onze opvatting.

De overigens vrij schaarsche berichten omtrent de groote visscherij in de Nederlanden in de 15e eeuw worden door de mededeelingen der Informaties belangrijk vermeerderd en aan de klacht over „gebrek aan al wat zweemt naar stellige opgaven omtrent den omvang van het bedrijf”³, wordt althans een eindweeg tegemoet gekomen.

Over één tak van handel, die de beteekenis der visscherij nog nader toelicht, moet hier ook gesproken worden, nl. over dien in zout. Het „selbarnen” behoorde van ouds tot de voornaamste bedrijven te Brielle⁴, maar de zoutziederijen schijnen lang niet te hebben voldaan aan de behoeften van de haringvisscherij. Vandaar dat van allerlei zijden zout werd aangevoerd, uit Zieriksee,

1 Enquete van 1494, uitg. Fruin, op de genoemde plaatsen.

2 Aangehaald bij Beaujon, blz. 8; zie de bijlage hierachter.

3 Ibid., blz. 8.

4 Alkemade, I, blz. 15. Visscherij en meekrappen worden er nevens genoemd.

Arnemuiden, Reimerswaal, uit Enkhuizen en Waterland, uit Frankrijk, Portugal en Spanje. Een enkele maal is sprake van Luneburger zout¹. De meest voorkomende soorten uit Frankrijk zijn Bruwaats zout, van la Brouage aan de Westkust ten Zuiden van Rochefort en Baye-Zout, dat gewonnen werd in de Baie de Bourgneuf, ten Zuiden van den Loiremond, welke baai wordt afgesloten door het eiland Noirmoutier. Beide plaatsen werden door schepen van allerlei landen, ook door Hollanders, druk bezocht wegens den zouthandel. De Duitsche Hansesteden zonden jaarlijks een geheele vloot naar de „Baie”².

Volgens de Brielsche keuren³ mogen slechts twee soorten van zout verkocht worden, te weten „zelzout” en „zout van zoute gezoden.” Het laatste is gewoon geraffineerd zeezout, „baye, brouaedse ende diergelijke zout.” Met zelzout wordt bedoeld het zout, dat te Zieriksee en de in andere Zeeuwsche plaatsen gewonnen werd door het darinkdelven en dat bijzondere bederfwerende eigenschappen schijnt te hebben bezeten⁴.

Het moest „van goeden graewen, custbaeren zelle gezoden” zijn⁵. Merkwaardig is, dat wij deze en andere bepalingen van de Brielsche keuren woordelijk terugvinden in het groote plakkaat over de haringvaart, het merken der tonnen en het inzouten van de haring, van het jaar 1519⁶. Aan overneming kan hier zeer goed gedacht worden, aangezien een algemeene verordening rekening zal moeten houden met plaatselijke ervaringen en in dit geval kon men zich zeer goed door die te Brielle opgedaan laten leiden. De beteekenis van den zouthandel in deze stad pleit voor de beteekenis van haar haringvaart en handel.

Naast de groote, werd ook de kleine visscherij te Brielle beoefend. Er is sprake van den verkoop van kabeljauw, van een kabeljauwtol, van schepen, die ter Dogge varen enz. Dat het

1 Inf. 8 Mei 1521, fol. 31.

2 Zie Arthur Agats, Der Hansische Baienhandel, Heidelb. 1904. De naam „Baye-zout” is lang eene mystificatie geweest. La Brouage wordt op allerlei wijze verbasterd, t. a. p., S. 23.

3 De Jager, blz. 190: Ordonnantie van den zoute.

4 Beaujon, blz. 11.

5 De Jager, blz. 190.

6 Beaujon, blz. 11.

bedrijf belangrijk was, blijkt echter nergens uit. Het schijnt anders, dat de ontwikkeling der kleine visscherij in de Maassteden nog voor die der haringvaart valt¹.

Dat de tol of het verkooprecht van den verschen haring² „gecompreheendeert” was in dien op kabeljauw, wijst er op, dat het laatstgenoemde recht het eerst ontstaan is, waaruit de prioriteit der kleine visscherij volgt.

Het ligt voor de hand, dat te Brielle niet alleen visch verhandeld werd. De aangevoerde Noorsche, Oostersche, Engelsche en andere buitenlandsche koopwaren werden eveneens naar verschillende richtingen vervoerd. Er lagen dikwijls „coopluyden wt diverschen landen, als uyt Gelderlant, van Antwerpen, 's Hertogenbosch ende andere, verwachtende tgoet, dat wter zee aldaer quam, het was harinck, masten, rachters, sparren ende diergelijcke, twelck wt Noorwegen en die quartieren gecomen was”³. Keulenaars, Frankforters en andere Duitschers kwamen er Engelsche lakens koopen. Nog in de 16^e eeuw, dus na den achteruitgang, kwamen eenige Hagenaars, Rotterdammers en inwoners van Hoorn er geregeld Schotsche huiden en wol inslaan⁴. In 1525 kochten Delftenaars en Rotterdammers laken, huiden en wol van een Hamburger⁵.

Verschillende schippers lagen blijkbaar gereed om de te Brielle gekochte goederen naar de plaats van hunne bestemming te voeren. Cornelis Lambrechtsz. Praet van Zieriksee vertelt, dat hij de laatste 36 of 37 jaar (vóór 1527) vijf- of zesmaal 's jaars te Brielle kwam, meestal met een lading zout en dat hij als retourvracht verschillende koopwaren inscheepte. In de eerste plaats was dit haring, maar ook sparren en rachters, welke artikelen hij naar Antwerpen, Mechelen, Dordrecht of andere steden van Vlaanderen, Brabant, Zeeland en Holland vervoerde „waer dat de coopluyden hem bevrachteden”. Schippers van Zieriksee, Mechelen, Antwerpen en andere plaatsen lagen vol-

1 Ibid., blz. 151.

4 Ibid., fol. 112.

2 Zie boven, blz. 47.

5 Ibid., fol. 121.

3 Inf. 1527, fol. 5.

gens zijn zeggen, soms met 15 of 16 tegelijk, gereed om haring en andere goederen te brengen „daert die coopman belieffde”¹.

Deze vrachtvaarders vermeerderden het aantal schepen, dat te Brielle ankerde en dat in den bloeitijd vrij groot moet geweest zijn. Eén der getuigen heeft eenmaal „wel driehondert schepen, zoowel buyssen als andere coopvaarders, mer meest buyssen”². geteld; een ander vertelt, dat de haven eens zoo vol was van „scepen van coopluyden van buyten van alle wegen.... dat tscip van zijn vaeder daer nau deur en mochte, alsoe die menichte van schepen zoe wel van buijssen als coopvaarders zoe groet was, dat se nijet alle en mochten leggen an thooft, mer eenige van hemluyden ghingen leggen aen de Zuydzijde van de haven, om alsoe een passage te laeten voor de smalle schepen, als coggeschepen ende heuden ende diergelijcke, deur te vaeren nae de stadt van Den Briel, ende weder vandaen nae de Maes”³.

De drukte van het verkeer maakte dan ook bepalingen noodig als deze: dat de schepen maar één getijde tusschen de Maarlandsche haven en de kraan mochten liggen, „behoudelic die kille rwijm te wesen”⁴.

Onder de schepen, die Brielle bezochten vinden wij er van alle toenmalig bekende soorten en van alle grootte. Als koopvaardijsschepen vinden wij vermeld marsschepen, die later veel ter Oostinje-vaart gingen, hulken en coggeschepen. Kleinere vrachtschepen waren evers, hoeden, boeiers en carveelen; craijers kwamen vooral uit Noorwegen. Behalve de haringbuizen worden nog kleinere vaartuigen genoemd als barken, schuiten, booten en „pleijttten” of platte schuiten⁵.

1 Ibid., fol. 3, 4.

2 Ibid., fol. 26; Alkemade, I, blz. 361.

3 Inf. 1527, fol. 8.

4 Keuren, uitg. De Jager, blz. 110 en 168.

5 Zie over deze vaartuigen: Witsen, Aloude en hedend. Scheepsbouw en het Mndl. Wdb. Coggen waren dikwijls „geboeijd”, d. i. met opgehoogd scheepsboord. Dat zij hierboven „smalle schepen” genoemd worden, klopt niet met de gewone opvatting: breed, platrond vaartuig. Evers dienden veelal bij de visscherij op de Zuiderzee, carveelen werden ook op de haringvangst gebruikt.

In den lateren, slappen tijd gebeurde het dikwijls, dat de verkoop der aangevoerde goederen te Brielle niet gelukte. Dan huurden Hamburgers, Ditmaars e.a. kleinere schepen om hunne lading naar Antwerpen, Brugge of elders te vervoeren ¹. Van de Oosterlingen wordt verteld, dat zij hun koren op deze wijze soms naar Gouda of Dordrecht verscheepten of zelve daarheen voeren ². Eenige Ditmarsche schepen, die naar Dordrecht waren opgevaren, keerden van daar terug, klagend, dat zij er nog minder geld hadden kunnen maken dan te Brielle ³. Omstreeks 1523 arriveerde een Portugeesch schip geladen met zout en suiker, dat naar Arnemuiden doorvoer, omdat het te Brielle geen koper kon vinden ⁴.

Onmiddelijk na aankomst konden de vreemde schepen evenwel niet naar elders vertrekken, want eene ordonnantie verplichtte hen mintens drie getijden te Brielle te blijven liggen ⁵. Dat aan dit voorschrift de hand werd gehouden, blijkt uit de mededeeling van zekeren Willem Heijenzoon van Brielle, dat de binnengekomen schepen „moeten voerden Brielle ankeren ende bidden oerloff den gerechte aldaer, indien sij voerder wesen willen ende plagen hier voortijts te moeten liggen voerden Briel drie getijden ende indien ijemant vanden piloten contrarie dede, soude bij den bailliu van den Briele gecorrigeert worden, indien hem crigen conde,” hetgeen hij zelf ondervonden had, aangezien hij en zijn maat beboet waren voor het brengen van een schip naar Dordrecht zonder verlof ⁶. Blijkbaar rustte de verantwoordelijkheid op den loods, want Pieter Jacobsz. Copstelle van Zwartewaal zegt, dat hij, noch een ander bootsman het gewaagd zou hebben, zich aan de ordonnantie te onttrekken. Omstreeks 1523 had hij aan den baljuw, Andries van den Bronckhorst, toestemming gevraagd om drie Ditmarsche schepen naar Dordrecht te loodsden, waarop

1 Inf. 1527, fol. 36, 108.

3 Ibid., fol. 22.

5 Alkemade, I, blz. 363. De ordonnantie komt niet voor in de Brielsche keuren, uitg. De Jager.

2 Ibid., fol. 134.

4 Ibid., fol. 34.

6 Inf. 8 Mei 1521, fol. 26.

fulden

de baljuw informeerde: „hebben zij drie getijden alhier gelegen ende hebbense die poorters nijet wtgecoft, (zoo) wint u broet ende vaartse in Goeds naem”¹.

Blijkens de uitspraak van den baljuw verwacht deze, dat de burgers van Den Briel de vreemde schepen zouden hebben „uitgekocht” en dit schijnt zeer geregeld te zijn geschied. Ook uit het begin der 16^e zijn hiervan talrijke bewijzen aan te halen: met bijna alle schepen, die in de laatste jaren vóór de Informaties, dus in den slappen tijd, binnenloopen is dit het geval. Een enkele maal wordt zelfs gesproken van het „uitkooopen” van een tiental schepen „wt Ditmaer ende wt Hossemaer”², geladen met bier en koren of van een zestal Noren³, hetgeen door eene combinatie van Briellenaars werd ondernomen⁴. De namen van verschillende personen, die daaraan geregeld deelnamen, worden genoemd⁵. Dat ook vroeger, in den goeden tijd, de meeste schepen door Briellenaars werden uitgekocht, blijkt uit het getuigenis van twee schippers uit Goedereede: „dat die Stadt van Den Briele altijt tot desen jegenwoordigen dage van oudts costumelicke plegen te coepen ende van den zelven coop te contenteren alle schepen van buyten comende, daer zij affectie inne hadden, mit wat laste dat zij gelaeden waren”⁶,

Een bijzonder geval deed zich voor omstreeks 1493, toen eenige schepen op last van de Brielsche Regeering werden leeggekocht, omdat toen „groeten dieren tijt” heerschte, „zoedat zij processie droegen ende baden onsen Heere, dat hij hem koorn wilde verleenen, ende alsoe geringe als die processie in quam, worde geseijt, datter twee schepen mit coorn voor de haven gecomen

1 Inf. 1527, fol. 119.

2 Ibid. fol. 34.

3 Inf. 8 Mei 1521, fol. 29.

4 Men maakte in zoo'n geval eene „beurse” om gezamenlijk te werk te gaan.

5 O. a. de burgemeesters Jan Cornelis Florisz. en Jan Adriaensz. en de schepenen Meester Jan Jansz., Pieter Volkaertsz. en Cornelis Gielisz.

6 Inf. 1527, fol. 18. Symon Juda Daensz. en Daen Cornelisz., alias Craspot bezweren dit in 1521 voor den magistraat van Goedereede, op uitnoodiging van Dirck Reynertsz., poorter van Brielle.

waeren." De regeering had daarop Zeger Jacobsz., Bouwen Jan Oelenz. en Heijn Willemsz. gelast dit koren te koopen, hetgeen zij deden „ende deelden dat onder den burgers om geld off pande" ¹.

Wat deden de Briellenaars met de ingekochte goederen? Een gedeelte zal in de plaats zelf verbruikt zijn, zooals de levensmiddelen, of verwerkt, zooals het hout, dat de scheepstimmerlieden en de kuipers, in het bijzonder voor het vervaardigen van haringtonnen, noodig hadden. De lakenwevers zullen een deel der wol en huiden hebben gekocht; het zout werd aan de haringvisschers geleverd.

Een ander gedeelte der door de Briellenaars ingekochte goederen, dat in de stad niet gesleten werd, kon aan de overzeesche kooplieden verkocht worden. Zoo dienden de inwoners als tusschenpersonen tusschen Noren, Oostzeekooplieden en Engelschen. In den bloeitijd waren te Brielle dan ook steeds belangrijke hoeveelheden van het uit zee komend goed voorhanden, waartoe verschillende „spijkere ende packhuysen" dienden, „die buyten den Briel tusschen die haven ende die stadt opten timmerwerff stonden" en waarin „die coopluyden in leyden heur pick, terre, wagenschot, twelck van buyten gecomen was" ². Meestal konden de vreemdelingen in de stad eene retourvracht van de hun ontbrekende goederen opdoen. Later, toen de achteruitgang zich had doen gevoelen, gingen de Noren dikwijls „binnen slants deur Hollant tot Delft, Leyden, Naerden ende daer omtrent, daer zij coften laikenen, daermede zij heur schepen, die zij voor den Briel hadden laeten leggen, weder laiden" ³. In 1526 kochten 4 Noren en één Ditmarsch schipper alle haring te Schiedam op ⁴. Dikwijls gingen de vreemde schepen ook terug zonder lading en werden

¹ Inf. 1527. fol. 128.

² Inf. 1527, fol. 22 en 17. Zie ook Alkemade I, blz. 362. De Schotsche lakens werden „opgeleijt" in een pakhuis genaamd de Helle (= Elle?), fol. 112.

³ Inf. 1527, fol. 14.

⁴ Ibid. fol. 129.

Carveelbuys
buischip

zij geballast, hetgeen aan enkelen een vast bestaan opleverde ¹.

Thans blijft nog de vraag over, in hoeverre de Briellenaars zelf een werkzaam aandeel namen aan den overzeeschen handel. Groot kan dit niet geweest zijn, zooals wij dit al reeds aantoonde ten opzichte van den Oostzeehandel.

Toch waren er te Brielle ten tijde van den Heer van Oostervant „eenige hulcken ende andere maersschepen, die welcke plaegen aldaer te laeden ende wt te seylen” ². Elders wordt gesproken van „schoone hulcken ende carvelen,” wier eigenaars genoemd worden ³, evenals van de bovengenoemde schepen. Geregeld is sprake van het binnenbrengen van zout door Briellenaars; ook schenen zij te komen aan de rivier de Somme, „daer zij harinck vercoften ende coften weder kooren” ⁴. Enkele bijzondere reizen worden genoemd, zooals die van „een buisschip onder stuurman Swarte Eeuwout,” dat in 1472 naar Schotland voer, waar Brielsch bier, gerst, appels en haring werden verkocht en laken en zalm ingescheept ⁵. Omstreeks het zelfde jaar keerde een Brouwershavensch schip, dat te Brielle werd „toegereet” uit de Oostzee terug met „Pruyssche waeren”, zooals asch, pik, teer, wagenschot en klaphout ⁶. Ook uit lateren tijd worden reizen vermeld: zoo ging in 1515 een „carveelbuys” naar „Rije in Oostland” met zout, noten en fruit; het schip keerde terug met wagenschot, claphout, rogge, asch en teer ⁷. Nog uit het jaar 1527 wordt vermeld, dat een buisschip met mars „toegereed op die coopvaert” na Paschen tweemaal de reis naar Noorwegen volbracht en beide malen terug keerde met eene lading masten, sparren, racters en sprieten ⁸. Een van

1472

1 De aarde en de zoden werden gehaald van een gors Meeuwoord, gelegen aan de Oostzijde van de haven. Inf. 8 Mei 1521, fol. 4. Zie de kaart van 1648 bij Van Heurn t. a. p. Pl. VII. Keuren over het ballasten: De Jager, blz. 112.

2 Inf. 1527, fol. 16.

3 Ibid. fol. 123, 133.

4 Ibid. fol. 7.

5 Ibid. fol. 118.

6 Ibid. fol. 11 en 12. Het schip wordt genoemd een buishulk en behoorde aan Martijn Huijgensz. van Brouwershaven.

7 Ibid. fol. 126.

8 Het schip, een buis, was dus eigenlijk geen koopvaarder, maar als zoodanig „toegereet.” Elders wordt het een wijkvaerder genoemd.

buischulk

de reeders van dit schip, de schepen Joost Cornelisz. Cleyburch deelt mede, dat hij eveneens in 1527 nog in een „houckboet naer Ingelandt te Gipsick” was gevaren om lakens, koren en bier te koopen ¹.

Deze gevallen zullen zeker meer in aantal geweest zijn, maar het is niet waarschijnlijk, dat de Briellenaars een levendigen handel op het buitenland dreven. Deze schijnt zich op de Maas later ontwikkeld te hebben. Rotterdam bezat in 1514 nog slechts één koopvaarder, „die van dezen jaere eerst upgesteld es”, terwijl de binnenvaart-schepen van geringe grootte en beteekenis waren ². Schiedambezat in hetzelfde jaar 6 of 7 koopvaarders, in 1477 4 à 5 en in 1494 geen.

De Maassteden stonden in dit opzicht nog verre achter bij de Noord-Hollandsche, waarvan bijv. Enkhuizen in 1477 32 groote schepen bezat, „Oostwaerts ende Westwaerts vaerende”, benevens verschillende kleinere; in 1494 waren er nog 25, in 1514 24; Hoorn had in 1477 reeds „40 meersschepen ende binnen slants wel 114 Rijnschepen, coggeschepen en andere”, in 1494 wel veel minder, maar toch nog ruim 30 schepen voor binnen- en buitenvaart. Tegenover deze cijfers zullen die aangaande Brielle wel onbeduidend geweest zijn, waaruit evenwel niet mag opgemaakt worden, dat het achterstond bij zijne eigenlijke concurrenten, de Maassteden. In tegendeel kunnen wij na de verschillende bedrijven te hebben nagegaan, de stelling handhaven, dat het in den goeden tijd de genoemde steden in vele opzichten vooruit was.

V.

De Achteruitgang na 1477.

Zoals reeds werd gezegd is de beteekenis van Brielle in het laatste kwart der 15^e eeuw sterk verminderd. In den tijd der

¹ Ibid. fol. 31. Gipsick is zeker verbastering van Ipswich, dat in het Hans. Urkundenbuch voorkomt als Gypewiz: Bd. I, Gloss.

² Inf. van 1514, uitg. Fruin, blz. 468. De volgende opgaven zijn aan deze informatie en aan de Enqueste van 1494 ontleend.

processen met Dordrecht, in het begin der 16^e eeuw dus, is weinig meer van het oude vertier overgebleven, van welk verschijnsel wij thans de oorzaken zullen nagaan. Wij moeten hierbij in het oog houden, dat zich in het laatst der 15^e eeuw over alle gewesten van het Noorden een groote teruggang van handel en nijverheid deed gevoelen.

In de enquêtes voor de verpondingen van 1494 en 1514 wordt bijna in alle plaatsen opgegeven, dat het aantal huizen en schepen is verminderd en dat verschillende bedrijven, in het bijzonder dat der weverij veel hebben geleden ¹. Als voornaamste oorzaak hiervan wordt met eenstemmigheid aangewezen de verwarring, die hier te lande ontstond na den dood van Karel den Stoute, en de binnen- en buitenlandsche oorlogen, hieruit voortgevloeid. De zeehandel leed schade door de oorlogen met Frankrijk en de zeerooverij der Franschen, van de Hoekschen uit Sluis en van Lange Pier en zijne volgelingen op de Zuiderzee. Het laatste tijdperk der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten ging voor verschillende steden, zooals Rotterdam, Utrecht, Montfoort, gepaard met belegeringen; Noord-Holland had te lijden van den opstand der boeren in Kennemerland en Westfriesland en de plundertochten der Gelderschen tijdens Karel van Egmond vermeerderden de verwarring. Des te meer hebben deze woelingen de welvaart belemmerd, omdat de malaise waarschijnlijk reeds vóór den dood van Karel den Stoute begonnen was; Haarlem en Hoorn bijvoorbeeld vragen in 1462 en 1464 reeds vermindering van quoten wegens achteruitgang van hunnen handel ² en de malaise in het weversbedrijf zal wel hoofdzakelijk aan de concurrentie der Engelsche industrie te wijten zijn, die in het begin der 16^e eeuwzels de Vlaamsche industrie met ondergang bedreigde ³.

Gelukkig voor de Nederlanden is de beschreven achteruitgang slechts van tijdelijken aard geweest; de meeste steden hebben zich glansrijk van hare tegenspoeden hersteld; Brielle evenwel

¹ Blok, *Gesch.* II, blz. 493 en 515.

² Zie Fruin, *Verpr. Geschr.* VI, blz. 167 vlg.

³ Zie Blok, *Gesch.* II, blz. 488 vlg.

is de slagen uit dit tijdperk nooit te boven gekomen. Weliswaar komen in het begin der 16e eeuw nog steeds vreemde schepen binnen, vooral uit het Noorden; Engelsche en Schotsche in minder aantal. Tot in 1523 loopen jaarlijks 2 à 3 „Noormannekens” binnen en evenveel Ditmarsche schepen ¹. Zelfs schijnt de toeloop tijdelijk weer wat grooter geweest te zijn „ten tijden als Lange Pier, twelck was een Vries, lach opte Zuyderzee, soedat die scepen 't Maersdiep ofte Vlije nyet in en dorsten comen, maer quamen die Maes in” ². Zoo kwamen in 1526 nog 3 of 4 Noren binnenloopen en één Ditmaarsch schip.

In 1527 waren na Paschen 2 Hamburgers en 2 Noren leeggekocht door Briellenaars ³.

Toch blijkt uit alles, dat wij in de nadagen van Brielle's handelsbeteekenis zijn: de getuigen, die in 1521 en 1527 opgeroepen worden, herdenken allen den gewezen bloei; de „declinatie” is voor hen voltooid. Eén hunner zegt, dat in dien tijd „die van den Briele die coopluyden zoe géringe nyet vuyt en coften, maer leyden haer gelt om landt te coopen, soedat die coopluyden gesocht hebben Amsterdam” ⁴.

In 1623 schijnt de geheele vloot, behalve de haringbuizen uit 5 of 6 hoedeschepen te hebben bestaan ⁵. En ook de haringvisscherij gaat gestadig achteruit. Volgens de enquête voor de verponding van 1565 is zij in dit jaar reeds zoo goed als te loor gegaan. Een jaar of 20 geleden waren er nog 18 of 19 buizen geweest, benevens booten, terwijl er in het jaar 1565 zelf nog slechts twee buizen waren en 20 à 22 booten, „welcke boots bij schaemele gemeente meest bevaeren ende bevischt werden” ⁶. In 1551 waren er nog 10 buizen en eenige booten ⁷. Den grootsten klap had de visscherij gekregen in 1481, toen een twintigtal

1 Inf. 1527, fol. 23.

2 Ibid. fol. 14. Zie over de zeerooverij van Lange Pier en zijne volgelingen op de Zuiderzee: Ter Gouw, *Gesch. v. Amsterdam*, IV blz. 21 vlg. In 1522 neemt Groote Wierd nog een geheele Oostzeevloot.

3 Inf. 1527 passim.

4 Ibid. fol. 112.

5 Inf. 8 Mei 1521, fol. 2.

6 Enqueste van 1494, uitg. Fruin, *Bijlage II*, blz. 277 vlg.

7 Alkemade I, blz. 47.

buizen in één jaar verloren gingen door „die Fransche oorloige”, terwijl de stuurlieden „ende die rijkste gesellen, elcx wel tot zes off zeven hondert croenen, behouden schip ende goet” werden gevangen gehouden, „waer mede die stadt van den Brielle veel te neder gegaen es”¹.

Waarschijnlijk waren zij in handen gevallen van zeeroovers, die de geheele Noordzee onveilig maakten. In 1471 waren nog een vijftigtal kapers, als kooplieden zich voordoende, te Brielle verrast en gevankelijk over Scheveningen naar Den Haag gebracht, waar zij onthoofd werden². Dit schijnen meest „Oostlanders” geweest te zijn, doch ook voor de Franschen en Duinkerkers moest men op zijn hoede zijn. Tijdens den Jonker Fransen-oorlog waren de Hoeksche zeeroovers van Sluis gevreesd, die onder andere Goeree herhaaldelijk bedreigden³.

Kort voor 1565 herhaalde zich voor de Briellenaars de ramp van 1481, daar een vijftal booten door storm verongelukte, waarbij een 50 man verdronken, onder wie de beste stuurlieden „ende heeft de stede een groete armoede van de weduwen ende weesen”⁴.

Sedert lang waren de ± 50 buizen, die aan Waterlanders en andere reeders behoorden naar Rotterdam verhuisd⁵ en was er geen sprake meer van, dat de meeste buizen van Zuid-Holland te Brielle uitgereed werden. Een der getuigen deelt mede, dat in 1527 „die neeringe van den buijssen zeer verstroyt” was, „mits dat eensdeels van die buyssen nu ontlaeden tot Delffische haven ende Rotterdam.” De oorzaak is volgens zijn zeggen, „dat die stadt van den Briel die toereeders van den buysen nyet en wilden gunnen tgundt, dat zij hem eyschten, twelck zij naderhant tot Rotterdam ende elders wel vercregen hebben”⁶.

1 Inf. 1527, fol. 134 en Inf. 8 Mei 1421, fol. 20.

2 Alkemade, I blz. 120 en 119.

3 Zie Alkemade, I blz. 120 vlg. en Alkemade, Gesch. van den Jonker-Fransen-oorlog, blz. 256.

4 Enqueste van 1494, blz. 277 vlg.

5 Inf. 1514, nitg. Fruin, blz. 468.

6 Inf. 1527, fol. 6.

Waarin de eischen der reeders bestonden, wordt niet vermeld, maar dat men elders wel moeite deed, om de buizen te houden, blijkt bijv. hieruit, dat te Rotterdam aan de schippers vrijdom van den accijns op bier werd verleend „afterdien dat zij huere mast gerecht hebben, als de teelt aen compt”¹.

Mogelijk hebben de andere Maassteden ook op minder nobele wijze getracht den toeloop der buizen te krijgen, hetgeen kan worden opgemaakt uit een uitspraak van het Hof van Holland, dat in 1529 uitdrukkelijk beveelt, dat alle buizen, die de Maas binnenkwamen, te Brielle haring mochten verkoopen. Schepen van Rotterdam en Delft hadden namelijk geprobeerd dit te beletten².

De markt van haring schijnt nog een tijd lang te Brielle gebleven te zijn. In 1546 wordt nog een uitvoerige ordonnantie uitgevaardigd over het verpakken van de haring, die voor Keulen bestemd was³. In 1550 evenwel bleek het noodig te zijn, het steeds meer in gebruik komende verkoopen op de Maas van visch, die dan binnendoor naar Antwerpen gevoerd werd, te verbieden. Men ontdook hierdoor den haring- en kabeljauwtol, die bij openlijken afslag moest betaald worden⁴.

De laatste feiten toonen aan, dat Brielle in de 16^e eeuw toch altijd nog beteekenis voor de haringvisscherij heeft gehad. Wij vinden de stad dan ook vertegenwoordigd in de Commissie voor de haringvaart, gevormd uit de burgemeesters van Delft, Rotterdam, Schiedam, Brielle, Enkhuizen, Wormer, Jisp en Grootenbroek en die het eerst in 1548 wordt vermeld⁵. Ook in later tijd vinden wij Brielle met de vier eerstgenoemde steden genoemd als vertegenwoordigster der visschersplaatsen, zooals in 1639⁶, maar in 1775 komt het niet meer voor onder de: „geïnteresseerdens

---

1 Inf. 1514, uitg. Fruin, blz. 468.

2 Keuren, uitg. De Jager, blz. 269.

3 De Jager, blz. 332.

4 Ibid. blz. 346.

5 Beaujon, blz. 27.

6 Beaujon, blz. 28, 63, 101.

in den haringvaart." Trouwens reeds lang voor dit jaar zal het wel uit deze rij verdwenen zijn.

Als oorzaak van den achteruitgang der scheepvaart wordt verder genoemd het verzanden en bedijken der Goote, waardoor Brielle een belangrijken waterweg verloor en waardoor bovendien de haven zoo verondiepte, dat de grootere schepen niet meer voor de stad konden komen, maar op de Maas moesten blijven liggen, tenzij ze eerst gelicht werden. Alleen de kleinere Noorsche schepen kwamen nog tot in de 16^e eeuw tot aan de kraan, „maer andere groote scepen moeten haer last lichten eer sij daer comen mogen overmits dondiep”¹.

Deze verondieping van de haven is steeds toegenomen, zooals blijkt uit de enquête van 1565, als wanneer de commissie van onderzoek bericht, „dat de mont van de haven nyet boven 1 voet diepte en hadde, ende verstaen, dat tzelve toecompt deur tverstuijven van de duijnen van Oistvoirne, dat het sant, in de Maese drivende, compt scieten buyten thoeft van Den Brielle tot in deselve haven; sulcx dat men altemet wel over haeven te voete mach gaen, ende dat hetzelfde quaelick te remedieren zal wezen”².

Deze voortgaande dichtslibbing is de oorzaak geworden van het verleggen der haven in later tijd.

In plaats van het zeevaarders-, visschers-, of handelsbedrijf trad in vele gevallen de landbouw, die evenwel niet zooveel welvaart bracht; de Briellenaars moesten zich „behelpen met landneeringe” luidt het ergens³, Ter wille van dit bedrijf was ook de Goote bedijkt: „die poorters van Den Brielle” hebben volgens een der getuigen, na den dood van den Heer van Oostervant „heur herte geset om lant te coopen ende bedijekten die Goete”⁴.

1 Inf. 8 Mei 1521, fol. 7. De groote schepen konden vroeger doorevaren tot achter het Zuideindsche gasthuis, waar zij zoo dicht bij lagen, „dat zij soms met den boegspriet door de glazen kwamen”. Inf. 1527, fol. 107.

2 Enquete van 1494, uitg. Fruin, blz. 285.

3 Alkemade, I blz. 47.

4 Inf. 1527, fol. 134.

Onvoorziene rampen verhaastten den achteruitgang. Een groote brand schijnt een groot gedeelte der stad in de asch gelegd te hebben „ende verberrende wel zevenhondert haertsteden”, waaronder ook de reeds genoemde pakhuizen „buyten Den Briel, tusschen die haven ende die stad opten timmerwerff gelegen”¹. De plaats waar zij gestaan hadden werd niet meer bebouwd; men legde er boomgaarden aan².

Een tweede brand schijnt in 1548 gevolgd te zijn, bij welke gelegenheid 140 huizen vernield werden. In 1565 was het vierde gedeelte dezer woningen nog niet opgebouwd en „diezelve, die betimmert zijn, swaerlicken met renten belast, ende sommigen mer ten halve gebrocht”³.

De toestand der stad is volgens de enquête voor de verponding in 1565 allermint rooskleurig: nog altijd is de zeevaart eene hoofdnering, maar veel minder belangrijk dan voorheen, de visscherij is zoo goed als verlopen, de haven verzand, een groot aantal huizen staan ledig of zijn in verval.

Bij de oorzaken, die tot dezen weinig bevredigenden toestand hadden medegewerkt, moeten zeker ook in aanmerking komen de pogingen van Dordrecht om den bloei der concurreerende Maasstad te fnuiken en de omstandigheden hebben gewild, dat Dordrecht, maar al te zeer zijn zin heeft gekregen.

---

1 Inf. 8 Mei 1521, fol. 20 en 26. De tijd van den brand wordt niet aangeduid: in elk geval vóór 1521. Volgens Plokker, blz. 76: ± 1490. Volgens Inf. 1527, fol. 16, verbranden ook de pakhuizen in het Zuideinde.

2 Inf. 1527, fol. 22.

3 Enqueste van 1494, bldz. 278. Verschillende plaatsen zijn in dezen tijd door brand geteisterd, Hoorn bijv. tweemaal (Ibid. blz. 15). Amsterdam is in 1452, Gouda in 1438, Delft in 1536 bijna geheel afgebrand. Zie Blok, Gesch. dl. II blz. 509 vlg.

BIJLAGE.

Extract uit eene „Remonstrantie, hoe grootelycx den lande gelegen is an de visscherije van den harincq, visch ende ander, overgelevert bij die van Den Briele (en van Schiedam), anno 1476, aen den Raedt tot Mechelen”¹.

Deze memorie dient tot „duechdelijcke onderwijsinge” van de goede steden van Holland, Zeelant en Friesland; de jaarlijksche uitgaven, benoodigd voor het onderhoud der visschersvloot worden berekend; een groot deel dezer uitgaven komt ten voordeel van de genoemde gewesten; het is dus in hun belang de visscherij te steunen.

Het geheele aantal visscherschepen van Holland, Zeeland en Friesland bedraagt ongeveer 250; de noodzakelijke uitgaven voor het onderhoud daarvan zijn voor:

	in Rijnsche guldens ¹	
	per schip	over de geheele vloot
garen voor de netten, meestal gekocht van de Bourgondiërs en gedeeltelijk te Brugge	200	50.000
zout, uit Zeeland; elk schip heeft 200 (last) zouts noodig, de 100 last berekend op 100 gulden		50.000

¹ Ms. Supplement Van Mieris (Rijksarchief), No. 96, uit Ms. Privilegiën enz. van Dordrecht, van den pensionaris Meerman, blz. 80.

² Een Rijnsche gulden = 40 grooten = $\frac{1}{6}$ pond Hollands.

	in Rijnsche guldens	
	per schip	over de geheele vloot
tonnen, meestal vervaardigd in Holland en Zeeland, gedeeltelijk te Antwerpen; elk schip heeft 60 last tonnen noodig, het last berekend op 8 schellingen . . .		36.000
loon aan de opvarenden, meest Hollanders, Zeeuwen en Friezen; op elk schip dienen gemiddeld 25 personen, die behalve den kost 12 gulden verdienen . .		75.000
brood en bier; het bier wordt in Holland gebrouwen	100	25.000
boter, kaas, vleesch „ende ander cleyn victalie”, gekocht in Holland en Waterland	25	6.000
„geslegen want” ¹ , gekocht in Holland en Zeeland; elk schip heeft 2500 (el?) noodig, elk honderd berekent men op 8 schellingen		15.000
canifas ² , banten vloten, gekocht te Sluis en te Brugge	36	9.000
pik, teer, enz., gekocht te Amsterdam en in Waterland	10	2.500
breien en boeten der netten, hetwelk de vrouwen en kinden in de vischers-plaatsen doen	36	9.000
kalefateren der schepen	100	25.000

De gezamenlijke uitgaven bedragen dus in Rijnsche guldens: 302.500

¹ Touw.

² Kanefas, grof, uit hennep vervaardigd linnen. (Mndl. Wdb., i. v. canevas).

